

Дневникъ

(стенографски)

на

XVII^{то} обикновено Народно събрание.

Четвърта редовна сесия.

57 заседание, срѣда, 6 мартъ 1918 година.

(Открито отъ прѣдседателя д-ръ Д. К. Вачовъ въ 4 ч. 5 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Отъ 244 народни прѣдставители разписали сж се въ списъка 195; значи отсъствуватъ 49. Има достатъчно число, за да могатъ да се взематъ законни рѣшения. Засѣданието се открива.

(Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Марчо Атанасовъ, Христо Божички, Константинъ Бозвелиевъ, Костадинъ Василевъ, Йонко Веселиновъ, Сжбо Георгиевъ, Атанасъ Германски, д-ръ Димитъръ Димитровъ, Станчо Доневъ, Константинъ Досевъ, Бешко Дуновъ, Иванъ Желевъ, Иванъ х. Ивановъ, Сотиръ Календеровъ, Василь Карапанджовъ, Илия Каратаневъ, Ангелъ п. Кировъ, Иванъ М. Костовъ, Захари Кръстевъ, Янко Куцаровъ, Ангелъ Кундалевъ, Лазаръ Лазаровъ, Дамянъ Лихарски, Рашко Маджаровъ, Григоръ Маджунковъ, Христо Марковски, Хафузъ Сали Мехмедовъ, Хафузъ Саджж Мехмедовъ, Георги Миневъ, Данаилъ Монева, Никола Мушановъ, Никола Наумовъ, Александъръ Недевъ, Адамъ Нейчевъ, Константинъ Николовъ, Тодоръ Ноевъ, Венедиктъ Поповъ, Коста Ранковъ, Христо Славейковъ, Георги Стоиловъ, Михаилъ Такевъ, Якимъ Ушевъ, д-ръ Йосифъ Фаденхехтъ, Исмаилъ Хакж бей, Хашимъ бей, Иванъ Цановъ, Коста Ципорановъ, х. Махмудъ С. бей Шукриевъ и Юрданъ Юрдановъ)

Има нѣколко заявленія за отпуски.

Русенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Колю Недѣлковъ иска 3-дневенъ отпускъ, начиная отъ 7 до 9 т. м. включително. Ползувалъ се е досега съ 9 дни. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Търновскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Никола Мушановъ иска, по болезнени причини, да му се разрѣши 3-дневенъ отпускъ, начиная отъ днесъ. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Софийскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Михаилъ Каралеевъ съобщава, че е отсъствувалъ отъ засѣданията на 2, 4 и 5 т. м., по болестъ на дѣцата му. Моли да му се извинятъ тѣзи отсъствия и да се счита, че тия дни сж прѣкарани въ отпускъ. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Пловдивскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Адамъ Нейчевъ моли да му се разрѣши 7-дневенъ отпускъ, начиная отъ днесъ. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Йонко Веселиновъ съ телеграма отъ вчера съобщава, че, по болестъ на дѣцата му, е билъ принуденъ да отпътува и моли да му се разрѣши 20-дневенъ отпускъ, считанъ отъ вчера. Азъ бихъ молилъ Народното събрание да му се разрѣши 10 дена, защото 20 дена е много — то е до края на сесията.

Които сж съгласни да му се дадатъ 10 дена отпускъ, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Пловдивскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Станко Коларовъ съобщава, че, по важни домашни причини, не е могълъ да присѣдствува на засѣданията на 2, 3, 4 и 5 мартъ и моли да му сметатъ тия дни като прѣкарани въ отпускъ. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Видинскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Тодоръ Митевъ съобщава, че по една неотложна домашна работа е билъ принуденъ да замине за Ломъ, поради което не му е било възможно да присѣдствува на засѣданията на Събранието на 4 того и моли този денъ да му се счете като прѣкаранъ въ отпускъ. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Врачанскиятъ народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Никола Георгиевъ съобщава, че, по важни домашни причини, е билъ принуденъ да отсъствува на 2, 4 и 5 отъ засѣданията на Камарата и моли да му се сметатъ тия дни като прѣкарани въ отпускъ. Които сж съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Г. министърътъ на просвѣтата ми заяви, че е готовъ да отговори на питането, отправено къмъ него отъ народния прѣдставителъ г. Недѣлко Атанасовъ.

Г. Недѣлко Атанасовъ тукъ ли е?

Недѣлко Атанасовъ: Тукъ съмъ.

Прѣдседателъ: Имате думата.

Недѣлко Атанасовъ: Г. г. народни прѣдставители! Моето питане къмъ г. министра на просвѣтата, относително уреждане учителския персоналъ чрѣзъ командировки въ търновскиѣ села, гласи: (Чете) „Въ селата Павликени и Патрешъ, Търновско, отъ учителитѣ сж взети по единъ при мобилизацията. Учителскиятъ персоналъ и въ двѣтѣ села еднакво понасяше тежестъта по горната причина при изпълнение на дълга си. Търновскиятъ окръженъ училищенъ инспекторъ безъ причина командирова отъ училището въ с. Патрешъ учителката Кича Ст. Рачева за учителка въ с. Павликени. Ако интереситѣ на учебното дѣло искаха командировка на единъ учителъ отъ с. Патрешъ въ с. Павликени, то трѣбваше да се командирова отъ с. Патрешъ г-жа Васила Пенева въ Павликени, защото учителското мѣсто въ Павликени е на нейния мжжъ, войникъ, учителъ П. Пеневъ и всичкитѣ ѣ дѣца се учатъ тамъ, въ Павликенската прогимназия. Това знае много добръ г. инспекторътъ, а той командирова съ прѣдписание № 581 отъ 29 януарий т. г. г-ца Кича Рачева, дъщеря на видния либералъ отъ Павликени г. Рачевъ, който чрѣзъ инспектора е при-

бралъ за учителки въ Павликени двѣтъ си дъщери и снаха си. Ако назначението на едната му дъщеря и снаха му е законно, то командировката на втората му дъщеря въ Павликени, въпрѣки правото на г-жа Пенева, явно се вижда, че е злоупотребление съ власт. Подобни командировки сѫ отъ с. Сломеръ въ с. Циганово и другагдѣ.

Прочее, какви мѣрки е взелъ г. министърътъ, за да отмѣни беззаконието на търновския окръженъ училищенъ инспекторъ и за наказанието му за злоупотребление съ властъ?

Нарѣка имамъ двѣ писма. Едното писмо е отъ главния учителъ, а другото писмо е отъ учителя-войникъ. Интересни сѫ и двѣтъ писма, но азъ ще прочета само едното, па ако искате и двѣтъ. Учителътъ войникъ пише така: (Чете) „Поводъ да ти пиша настоящето сѫ писмата на Линковъ и жена ми отъ 19 и 20 т. м., въ които ми пишате за командировката на К. Рачева отъ Патрешъ въ Павликени. Да се възмушава ли човѣкъ, да проклина ли или що да каже и азъ не намирамъ думи, освѣнъ да изпусне човѣкъ една хамалска и съ това да се свърши работата“. . . .

И. Велчевъ: Земледѣлецъ ли е?

Недѣлко Атанасовъ: Не е земледѣлецъ. (Продължава да чете) „Прѣдстави си, при наличността на 100 и словомъ сто дѣца въ първо отдѣление въ Патрешъ оставятъ ги само на единъ учителъ и командировавъ другагдѣ! За това Линковъ може-би по-подробно да ти е писалъ. Пуста партизанщина, що върши всичко и навсѣкѣждѣ. За тая цѣль и азъ ходихъ въ Търново при Русевъ, окръжния инспекторъ, като го замолвахъ, ако има подобна командировка, да предпечете жена ми, като му изложихъ причинитѣ: дѣцата ми въ училище въ Павликени, азъ на фронта, тя на друга страна и пр. Той обща, а въ края на краищата партизанската страсть взела връхъ за смѣтка на учебното дѣло и се прѣдпочело врѣмenna учителка да се командирова, вмѣсто редовна“. Това е отъ учителя-войникъ. Главниятъ учителъ дава подробности въ една таблица и сравнява ученицитѣ и учителския персоналъ въ с. Патрешъ съ ученицитѣ и учителския персоналъ въ с. Павликени. Той казва, че е абсолютно невъзможно да се командирова учителъ отъ с. Патрешъ въ Павликени. Питамъ какъвъ отговоръ ще даде г. министърътъ при наличността на това положение, че се мѣсти една учителка отъ с. Патрешъ, когато въ сѣщото село липсватъ учители, или пъкъ ако имаше нужда да се прѣмѣсти единъ учителъ отъ с. Патрешъ въ с. Павликени, то защо не се е прѣмѣстила госпожата на учителя-войникъ, когато мѣстото е на мъжа ѝ, който е на фронта, пъкъ и дѣцата му сѫ въ с. Павликени?

Прѣдседателътъ: Има думата г. министърътъ на народното просвѣщение.

Министъръ П. Пешевъ: Г. г. народни прѣдставители! Поради войната и постѣпването на учителитѣ въ редоветѣ на войската на много мѣста има липса на учители, вслѣдствие на което на инспекторитѣ е разрѣшено да командировавъ учители тамъ, дѣто има най-голяма нужда въ сравнение съ другагдѣ. Има нужда навсѣкѣждѣ, но тамъ, дѣто нуждата е по-голяма, инспекторътъ да има право да командирова учители. При тия командирования учителитѣ, които се пращатъ на друго мѣсто, се сърдятъ, сърди се и населението, защото се намалява числото на учителитѣ въ една община и се пращатъ учители на друго мѣсто. Това е много естествено. Но всички тия сърдци иматъ мѣстно значение, за министерството и за инспекторитѣ нѣматъ значение, защото имаме прѣдъ видъ общото развитие на учебното дѣло въ страната. На едно мѣсто като има трима учители, ще вземемъ единия и ще го пратимъ другагдѣ, дѣто нѣма нито единъ учителъ. Случаятъ, за който се прави питането, се отнася за пращане учителъ отъ с. Патрешъ въ с. Павликени. Отъ с. Павликени трима учители отъ първоначалното училище сѫ на бойното поле, поради което тамъ има голяма нужда да се прати единъ учителъ. Такъвъ учителъ се е взелъ отъ с. Патрешъ. Главниятъ учителъ отъ с. Патрешъ се сърди. Той може да се сърди, но нуждата да се прати учителъ е била необходима и инспекторътъ е пратилъ, съгласно правото, което му е дадено отъ Министерството на просвѣтата. На едно мѣсто учителитѣ искатъ командировка, на друго мѣсто не искатъ командировка, но не се гледатъ тѣзи съображения, кой иска и кой не иска, защото може да не е приятно на единъ учителъ да отиде другагдѣ, но понеже държавата плаща пѣтни и дневни, трѣбва да отиде. Гледаме колкото е възможно да удовлетвори желанието на учителя — ако динъ не е удобно да отиде на нѣкое мѣсто, отмѣняваме командировката. Случаятъ се касае за командировката на една

учителка отъ с. Патрешъ. Питатъ ме: защо не се командирова вмѣсто нея друга? Споредъ запитвача, съ станалата командировка правото на другата учителка се е отнело и съ това инспекторътъ билъ прѣвишилъ своята власт. Учителката Пенева никакво право нѣма да бѣде командирована, та инспекторътъ съ командироването на друга не ѝ е отнелъ правото и, слѣдователно, не е прѣвишилъ своята власт. Тази учителка нѣма право за командировка, тя има право да бѣде учителка и това нейно право е запазено. Ама мѣжтъ ѝ билъ на бойното поле, той си получава заплатата и не е лишенъ отъ никакво право. Ама защо да се командирова учителка, дъщеря на единъ либералъ. Е, направили тази прѣшка инспекторътъ, като смѣталъ, че и либералитѣ иматъ право, че и дъщерята на единъ либералъ може да бѣде командирована. Това може да е прѣшка; ако щѣте, простете му я, но азъ не намирамъ, че той е прѣвишилъ своята власт. Моля ви се, съ такива дребни и излишни работи свършено неоснователно е да занимаваме Народното събрание. Сериозно ли е да претендираме, че дъщерята на единъ либералъ трѣбва да се лиши отъ правото да бѣде командирована кѣдѣто да е, само затуй, че бащата е либералъ? По тая логика би трѣбвало да освободимъ сѣщия общинъ задължението да праща сина си сега на бойното поле. Питането е свършено неоснователно. Окрѣжниятъ училищенъ инспекторъ не е прѣвишилъ никаква власт, не е отнелъ никому правото, а се е съобразилъ съ прѣдписанието на Министерството на просвѣтата, кѣдѣто има нужда, да изпрати учители. И този учителъ, който е на бойното поле и се оплаква съ писмо до Васъ, не е лишенъ отъ никакво право и, макаръ че е на бойното поле, получава си заплатата, добавъчно възнаграждение и една пета. Какво незаконно има тукъ, за да се иска отъ министерството да вземе нѣкакви мѣрки срѣщу окръжния училищенъ инспекторъ? Никакви мѣрки не сѫ взети и не може да се взематъ, защото окръжниятъ училищенъ инспекторъ е дѣйствуващъ напълно въ крѣга на своитѣ обязанности.

Прѣдседателътъ: Г. Атанасовъ! Доволни ли сте отъ отговора на г. министра?

Недѣлко Атанасовъ: Г. г. народни прѣдставители! Съ мотивировката на г. министъръ Пешевъ, че сега сѫ необходими командировки, съмъ напълно съгласенъ, защото тамъ, кѣдѣто се чувствува по-малка нужда отъ учителски персоналъ, ще трѣбва да се вземе и прати тамъ, кѣдѣто има по-голяма нужда. Въ заключителната частъ отъ обясненията си г. Пешевъ заяви, че това е единъ дребенъ въпросъ, съ който не трѣбва да занимаваме Народното събрание. Случаятъ не е такъвъ, г. г. народни прѣдставители. Тукъ имаме единъ типиченъ случай: приятелъ на окръжния инспекторъ назначава дъщеря си, снаха си, настанява и другата си дъщеря въ едно и сѣщо село. Окрѣжниятъ училищенъ инспекторъ, като педагогъ, като човѣкъ, който разбира, не може да не знае, че учителката Пенева, на която дѣцата сѫ въ Павликени, а тя въ Патрешъ, на която мѣжтъ е на бойното поле, не може да изгълнява учителския си дълъ тѣй, както трѣбва, когато нейната колега, госпожа Рачева, може да прѣнесе всички несподи прѣзъ войната, отдѣлена отъ сѣмейството си. Казвамъ, инспекторътъ знае, какъ при тия условия животътъ дѣйствува на една майка учителка, за да бѣде съ убитъ духъ. И азъ ви увѣрявамъ, че такава учителка не може да работи спокойно въ училището, когато вижда явно да се злоупотребява съ уредбата на учебното дѣло отъ окръжния училищенъ инспекторъ. Когато инспекторътъ билъ изобличенъ въ Търново и въ с. Патрешъ, той се смутилъ и не знаелъ какво да отговори.

Прочее, не съмъ доволенъ отъ обясненията на г. министра и настоявамъ да поиска обстоятелни обяснения отъ г. инспектора, да провѣри дали тия факти, както ги изнасямъ, не сѫ вѣрни и да се поправи грѣшката.

Прѣдседателътъ: Пристѣпяме къмъ дневния редъ.

Г. Василевъ: Г-да! Вчера подадохъ двѣ питання къмъ г. министъръ-прѣдседателя.

Прѣдседателътъ: Какво ще говорите?

Г. Василевъ: По питаннята, които подадохъ вчера и които не съобщихте на Камарата.

Прѣдседателътъ: Още вчера ги прѣпратихъ веднага.

Г. Василевъ: Трѣбва да съобщите на Камарата, че сѫ постѣпили.

Независимо от това, прѣз мѣсецъ декемврий дадохъ едно питане по другъ въпросъ до г. министъръ Тончевъ и не получихъ отговоръ. Дадохъ и едно питане до г. министра на войната за облъклото и прѣхраната на войската, но не ми се отговори. Касаятъ се до въпроси, които сж общи, отъ важно значение. Не се касаятъ за една учителка или учителъ, а се касаятъ за цѣлата страна. Питанията ми за откриването на агрономическия факултетъ и изпращането на студентитѣ медици въ странство да довършатъ нито ги съобщихте, нито имъ се отговори. Оттогава мина мѣсецъ и половина. Това искахъ да кажа, нищо друго.

Прѣдседателъ: Какво искате да кажете?

Г. Василевъ: Моля Ви да изпълнявате правилника и г. г. министритѣ, като получатъ питаньята, съ двѣ думи да отговарятъ: имашъ право или нѣмашъ, отъ значение ли е или не е отъ значение.

Прѣдседателъ: Отъ дългото говорене не остава врѣме.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: До мене има едно питане, което отъ само себе се разрѣши.

Г. Василевъ: Въпросътъ за Добруджа за васъ е разрѣшенъ, но да видимъ делегатитѣ какво ще съобщятъ. Това питане е още отъ декемврий. Както знае г. Радославовъ, азъ литахъ какви договори сме сключили съ германцитѣ за Добруджа. На това питане не се отговори.

С. Лилковъ: Завчера ви отговориха, нали чухте.

Г. Василевъ: Азъ не казвамъ за това питане, защото по него станаха разисквания и говориха г. г. Теодоровъ, Малиновъ и Сидеровъ. Смятамъ, че въпросътъ за Добруджа е изравненъ, ще видимъ резултатитѣ и пакъ ще говоримъ, но на моето питане не е отговорено. Имамъ едно питане до г. военния министъръ, какъ е облъклото на войската. Единъ мѣсецъ мина и не ми е отговорено. Имамъ друго питане: вѣрно ли е, че сме имали прѣдложение отъ Германия за безвъзмездна финансова помощъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Азъ ви казвамъ, че нѣма.

Г. Василевъ: Ще ви кажа, какво има.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Ще го докажете.

Министъръ П. Пешевъ: Сега, получихъ едно питане за агрономическия факултетъ, на което ще отговоря. Когато разисквахме закона за медицинския факултетъ, говорихме и по това. Има законъ за откриване на агрономически факултетъ, нека академическиятъ съвѣтъ го открие, никой не му прѣчи, ще му дадемъ всичкото съдѣйствие.

Г. Василевъ: Вземамъ актъ, че министерството желае откриването на агрономическия факултетъ, но чака академическиятъ съвѣтъ да дѣйствува.

Министъръ П. Пешевъ: Желая да се открие.

Г. Василевъ: Кога?

Министъръ П. Пешевъ: Ето виждате какво направихъ по медицинския факултетъ. Създадохъ законъ, а сега зависи отъ комисията и академическия съвѣтъ да го откриятъ. Ако искатъ да го откриятъ, ще го откриятъ.

Г. Василевъ: Значи, зависи отъ тѣхния кефъ.

Министъръ П. Пешевъ: Не зависи отъ тѣхния кефъ, а ще трѣбва да изпълнятъ закона.

Г. Василевъ: Не сте ли Вие министъръ, който трѣбва да изпълнява законитѣ?

Министъръ П. Пешевъ: Нали академическиятъ съвѣтъ има автономия?

Г. Василевъ: Ние казахме, че агрономическиятъ факултетъ, който сжко така е важенъ и по-лесно може да се открие, не се открива, а медицинскиятъ факултетъ, който най-малко може да се открие, се открива.

Министъръ П. Пешевъ: Имате, г. Василевъ, и друго питане и на него да Ви отговоря — за медицинитѣ студенти.

Вие питате какво ще стане съ тѣхъ и не е ли добръ да отидатъ да довършатъ образованието си. Сжщото и азъ сподѣлямъ, но трѣбва да има разпореждане отъ главното командуване. То навѣрно се бои, че може би скоро ще има нужда отъ тѣзи медици студенти, отъ тѣхната опитностъ и заради туй не ги освобождава; но има се прѣдъ видъ да отидатъ да довършатъ, за да станатъ лѣкари. Това е една много хубава мѣрка. Ако въ скоро врѣме, дай, Боже, не ще имаме военни дѣйствия, главното командуване ще се съгласи да освободи тѣзи младежи, за да отидатъ да довършатъ медицинското си образование — една мѣрка, както казахъ, много справедлива, съ която и правителството е съгласно и по която, вѣрвамъ, не ще имаме разногласие съ главното командуване и съ никого другото. Дай, Боже, да нѣмаме нужда отъ тѣхъ и тогава въ скоро врѣме ще ги пратимъ да си довършатъ образованието.

Това сж Вашитѣ питанья и това мога да Ви отговоря.

Прѣдседателъ: Г. Григоръ Василевъ! Имате ли да добавите нѣщо?

Г. Василевъ: Г-да! Воюваме 2½ години и сме събрали студенти медици около 150—200 души. Онѣзи отъ тѣхъ, които иматъ по единъ или два-три семестра, може би и да бѣха слѣдвали, особена полза нѣмаше да допринесатъ, освѣнъ слѣдъ 2—3 години, но има студенти съ 6—7, а нѣкои съ 8 семестра, нѣкои съ малки изпити не сж довършили; тѣхъ можехме на категории въ течение на 2½ години да ги пращаме и досега да свършатъ минимумъ 50 души. Г. министъръ Пешевъ казва: „Азъ говорихъ съ главното командуване“. Ние въ Камарата разбираме само една логика — логиката на закона. Ако министърътъ дойде да ни заяви, че нѣщо му прѣчи, че нѣма сила да приложи даденото му право, че тогава иска съдействие отъ Камарата и ние ще му го дадемъ; ние искаме да имаме отъ негова страна само грижата. Когато тукъ се говори, че се открива медицински факултетъ, за да имаме лѣкари по-скоро, които, обаче, ще дойдатъ слѣдъ 6 години или ако се яви спѣшка ще дойдатъ и слѣдъ 10 години, лѣкари отъ българска фабрикация, не знамъ защо не се направи нѣщо за онѣзи, които можеха да дойдатъ за една година, за шесть мѣсеца? Тѣхъ ги нѣмаме, когато оня, който бърза съ медицинската помощъ, това именно трѣбваше да направи. Тѣй щото г. министъръ Пешевъ можеше да бѣде абсолютно сигуренъ, че въ Камарата никой нѣмаше да го ослаби, а напротивъ ще го подкрѣпи, ако въ тѣзи двѣ и половина години бѣше изпращалъ на партиди онѣзи студенти, които сж най-напрѣднали, защото досега щѣхме да имаме лѣкари. Азъ пожелавамъ на г. Пешева въ близко врѣме да направи нѣщо. Не се касе до всички изведнѣжъ, а за извѣстни категории. Това е единъ въпросъ важенъ за армията и народа. Па и кой не може да има интересъ да получи за една година 20—30 души лѣкари?

К. Сидеровъ: Искамъ думата.

Прѣдседателъ: По какво искате да говорите, г. Сидеровъ?

К. Сидеровъ: Прѣди единъ мѣсецъ съмъ депозиралъ двѣ питанья до военния министъръ; моля да се разпоредите да ми се отговори. Достатъчно е единъ мѣсецъ. — Човѣкъ може да обиколи цѣлото земно кълбо въ това врѣме.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Събира свѣдѣния.

Прѣдседателъ: Пристъпваме къмъ дневния редъ. На първо мѣсто: трето четене на законопроекта за продължение мандата на XVII-то обикновено Народно събрание.

Г. секретарътъ ще го прочете, както се прѣе на второ четене.

Секретаръ Ш. Зюмриевъ: (Чете)

ЗАКОНЪ

за продължение мандата на XVII-то обикновено Народно събрание.

Членъ единственъ. Мандатътъ на XVII-то обикновено Народно събрание се счита въ сила до деня на изборитѣ за XVIII-то обикновено Народно събрание. Тѣзи послѣднитѣ избори трѣбва да станатъ най-късно до шесть мѣсеци слѣдъ указа за общата демобилизация на армията.

Прѣдседателъ: Които приематъ на трето четене прочетения законопроектъ, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Приетъ.

Пристъпваме къмъ втория пунктъ отъ дневния редъ: продължение разискванията по извънредния свръхсметенъ воененъ кредитъ отъ 1.139.000.000 л.

Има думата г. Стоянъ Омарчевски.

Нѣкой отъ дѣсницата: Бѣлѣжки или писана рѣчь ще ни чете пакъ?

С. Омарчевски: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Ако разгърнемъ парламентарната хроника отъ миналото, ще видимъ, че тукъ, въ Народното събрание, когато сж се искали отъ правителството чрѣзъ законопроектъ кредити отъ единъ или два милиона лева, отъ страна на изпълнителната властъ сж давани обстояни освѣтления за онѣзи цѣли, за които се искатъ тѣзи кредити. Това е било въ течение на управлението ни отъ 20—30 години насамъ. Обаче при разискването на всички военни кредити отъ началото на войната досега българското правителство не е дало обстояни освѣтления на Народното събрание, за да може послѣдното съ ясно съзнание, че извършва единъ патриотически дългъ, да дигне рѣка за кредититъ, които сж му били искани отъ изпълнителната властъ. Азъ смѣтамъ, че кредититъ отъ 1.139.000.000, който правителството днесъ иска, трѣбва да бѣде прѣдшествуванъ отъ едно обстояно изложение отъ страна на финансовия министъръ върху финансовото изобщо състояние на страната, върху задълженията, които има България, а сжщо трѣбваше подобни извѣщения да послѣдватъ и отъ страна на министъръ-прѣдседателя за политическото и дипломатическото състояние, въ което се намира страната въ дадения моментъ. Това, което искаме, не е нѣщо ново, то е една практика, която е добила право на сѣществуване отъ началото досега и особено днесъ въ срѣдата на нациѣти съюзници. Прѣди да бѣдѣше разглежданъ този кредитъ, той трѣбваше да бѣде послѣдванъ и отъ извѣщение отъ страна на министра на земледѣлието и отъ г. финансовия министъръ за стопанското и икономическо състояние на държавата. Това, обаче, не стана. Г. финансовиятъ министъръ съ нѣколко цифри, които нѣкой разбра, нѣкой не разбра, ни внесе единъ проектъ отъ едно листче съ мотиви отъ 20 реда, по силата на който иска отъ насъ да вдигнемъ рѣка и да му дадемъ единъ кредитъ отъ 1.139.000.000 л., който, ще отбѣлѣжа, гласуваме ли го или не днесъ, въ голѣмата си частъ е вече изразходванъ. Той се внесе днесъ на разглеждане въ Народното събрание, а голѣма частъ е била изразходвана тогава, когато е засѣдало Народното събрание. Значи, Народното събрание въ дадения случай се явява чисто и просто като една регистра-тура, която трѣбва да регистрира административнитъ актове на изпълнителната властъ. Това е една практика твърдѣ опасна въ страни съ конституционно-парламентарно управление, каквато е нашата; тая практика особено усилено, съ бързъ, съ силенъ темпъ се въведе отъ днешното правителство, която може би въ бѣдаще да доведе страната до опасни прецеденти. Тѣй че ноторниятъ фактъ е тоя, че кредититъ въ голѣмата си частъ е изразходванъ при сѣществуването на една Камара, че не е внесенъ на разискване, не е казано на народното прѣдставителство за него, както има и редъ други закони и закончета, които, безъ да бѣдатъ разисквани отъ Народното събрание, сж станали закони по силата на чл. 47 отъ конституцията. Така, напр., военно-наказателниятъ законъ, по силата на който българското правителство, респективно военнитъ власти, осѣдиха повече отъ 26 хиляди войници и застрѣляха повече отъ 3 хиляди души, не е миналъ прѣзъ Народното събрание, не е разискванъ, а чисто и просто е дѣло на изпълнителната властъ, станала законна по силата на чл. 47 отъ конституцията. Сжщото положение имаме и съ закона за измѣнение и допълнение на нѣкои членове отъ военно-сѣдебния законъ: знаете прѣзъ миналата 1917 г. онѣзи измѣнения, които внесе министърътъ на правосѣдието г. Поповъ, които бѣха публикувани въ „Държавенъ вѣстникъ“, даже при сѣществуването на Камарата, която бѣше въ от-пускъ, и слѣдъ това съ указъ трѣбваше да минатъ на едно четене. Та искамъ да кажа, че практиката на такова законодателство, по силата на чл. 47, дѣто се отвързватъ рѣцѣтъ на изпълнителната властъ, да може сама да законодательствува, отрича всѣкакво сѣществуване на Парламента. Въ дадения случай съ този законопроектъ, съ който правителството иска да му гласуваме този кредитъ, то не иска друго, освѣнъ да регистрираме извѣстни факти, за да го спасимъ отъ извѣстна отговорност.

Народното събрание, г. г. народни прѣдставители, е гласувало отпреди да се намѣси България въ свѣтовната война нѣколко кредита. Азъ ще искамъ да направя горѣ-долу една смѣтка, за да видимъ по нашитъ скромни раз-бирания — нѣмамъ голѣмитъ познания на голѣмитъ фи-нансисти и икономисти — какво Народното събрание от-преди намѣсата на България въ войната е гласувало до днешния день. Както ви е извѣстно, на 1915 г., прѣзъ врѣме министерствуването на голѣмия патриотъ, военния министъръ г. генералъ Климентъ Бояджиевъ, ние гласу-вахме 150 милиона лева за усилване материалната частъ на армията, а съ указъ № 59 отъ 5 августъ 1914 г., прѣди да гласуваме този кредитъ, гласувахме единъ кредитъ отъ 50 милиона лева за случай на мобилизация. Този кре-дитъ отъ 50 милиона лева за мобилизация тогава ние не гласувахме, защото България бѣше прокламирала своя не-утралитетъ и въ лицето на днешното правителство бѣше заявила, че тя ще пази честенъ и лояленъ неутралитетъ спрѣмо всички воюващи. Когато се поиска този кредитъ, очевидно бѣше за всички, че правителството иска тоя кредитъ не съ цѣлъ да поддържа неутралитета, а съ цѣлъ да го наруши или да върже България на колелото на го-лѣмитъ велики сили и, слѣдователно, да намѣси България въ свѣтовната война. Съ указъ № 58 отъ 31 декемврий 1915 г., публикуванъ въ брой 8 отъ „Държавенъ вѣстникъ“ 1916 г., сж гласувани 530 милиона лева; съ указъ № 39 отъ 7 септемврий 1916 г., публикуванъ въ брой 196 на „Дър-жавенъ вѣстникъ“ отъ 15 септемврий 1916 г., сж утвър-дени други 350 милиона лева за военни нужди, а съ указъ № 20 отъ 2 май 1917 г., публикуванъ въ брой 101 на „Дър-жавенъ вѣстникъ“ отъ 11 май 1917 г., сж утвърдени други 535 милиона лева и сега съ този проектъ правителството иска отъ насъ да му гласуваме новъ кредитъ отъ 1.139.000.000 л. Ако направимъ една смѣтка за всички ония свръхсметни кредити, които сме гласували за военни нужди, плюсъ всички ония свръхсметни кредити отъ по 2, 5, 10, 15, 30 милиона лева и т. н. за други нужди на дър-жавата, ще излѣзе, че XVII-то обикновено Народно съ-брание е гласувало свръхсметни кредити за повече отъ три милиарда лева. Та, казвамъ, когато България е на-правила толкова колосални милиардни задължения, редъ бѣше на финансовия министъръ да ни даде едно обстояно изложение за всичко онова, което е похарчено, какъ е то похарчено, кѣдѣ е отишло; редъ бѣше на министра на войната да ни каже въ общи думи — разбира се онова, което може да се каже — каква е храната, какво е сна-ряжението, какво е облѣклото, какви сж обувкитъ и т. н. на българската армия; редъ бѣше на военния министъръ да ни освѣтли изобщо по военното положение и по воен-ното състояние, въ което се намира днесъ, въ дадения мо-ментъ, българската държава. Това, обаче, не го направиха. Изглежда, че българското правителство, респективно из-пълнителната властъ, смѣта Парламента като една реги-стратура, която трѣбва само да регистрира извѣстни не-гови административни актове и по-нататѣкъ изглежда, че правителството има долно мнѣние за Парламента и заради това не счита за нужно да му даде нито писмени, нито извѣстни устни освѣтления, за да иска съ пълно основание, съ пълно съзнание Народното събрание да вдигне или не рѣка за искания кредитъ отъ страна на правителството.

Но, г. г. народни прѣдставители, какво иска въ дадения случай отъ насъ правителството? Съ единъ листъ хартия то иска отъ насъ да вдигнемъ рѣка, по силата на която да му дадемъ възможностъ да упражни извѣстенъ раз-ходъ въ размѣръ на 1.139.000.000 л. Ние не можемъ да раз-беремъ — азъ и другъ пѣтъ съмъ ималъ възможностъ да задамъ този въпросъ — какво даваме въ дадения случай, когато вдигаме рѣка или не за този кредитъ. Даваме ли ние пари и, ако даваме, кой дава тия пари? Българската държава ли? Нѣкакви заеми ли, сключени отъ нѣкъдѣ? Какви сж тѣзи договори за тѣзи заеми? Защо тѣ не сж внесени досега въ Народното събрание, за да си кажемъ думата по тѣхъ и изобщо г. министърътъ на финанситъ да ни каже на чия смѣтка живѣемъ, отѣдъ се взематъ тѣзи пари, за да харчи държавата и да поддържа българската армия? Ние това не можемъ да знаемъ. Като е тѣй, като знаемъ колко струва изобщо България, като държава, само отъ това гледище като изхождаме, ние бихме имали пълно основание да откажемъ кредита. Ние бихме имали пълно основание да откажемъ този кредитъ и отъ друго едно гледище: само затуй, че на насъ не ни се дава по-дробна смѣтка за политическото, военното, стопанското, икономическото положение, въ което се намира въ да-дения случай българската държава.

Но, г. г. народни прѣдставители, за какво се искатъ тия суми? За какво се иска прѣди всичко този 1.139.000.000 л.?

Той се иска от нас, за да се продължи една политика, за която политика българският народ не беше питач отначало. Този милиард се иска за продължението на една политика, против която са били земеделската организация, към която се числя, и земеделската група, към която принадлежи; не са били никой път за нея. Този милиард се иска за продължението на войната. Преди намъсата на България в световната война главно се различаваха три гледища за разрешението на сложната балканска проблема. Едното гледище беше да се върви в тѣсно единение, в съюз с централните сили. Това беше политиката на либералното правителство, на правителството, което сѣди и до тоя момент. Знаем много добър, че днешното правителство, либералната концентрация, дойде в името на тая политика на 23 юний 1913 г. Либералната концентрация беше логична, последователна на себе си да иска, щом пламна световния пожар, и малката България да се привърже към голѣмитѣ държави. Либералните партии бѣха така да се каже адепти на тая политика. Другата политика, която се прѣпорѣчваше от българската опозиция, беше политиката на единение с силите от Съглашението. За тая политика бѣха г. г. демократите, народняците, цанковистите и радикал-демократите.

С. Лилковъ: И ваши хора ходѣха въ руското агентство.

С. Омарчевски: Ще Ви кажа кой е ходилъ — бждете търпеливи.

А. Ботевъ: (Към С. Лилковъ) И наши и ваши ходиха.

С. Омарчевски: Г. г. народни прѣдставители! Г. г. либералите искаха България да сключи съюз с централните сили и да воюва срѣщу Сърбия на тѣхната страна; значи искаха войната по отношение на Сърбия. Ония, които поддържаха политиката на Съглашението, искаха тоже България да влѣзе въ войната, само че на страната на Съглашението, искаха да вървят срѣщу Цариград — и то е една политическа концепция, едно гледище — искаха и тѣ по такъв начин да вмѣсят България въ световната война. И едното гледище, на българската опозиция, и другото, на българското правителство, не изключваха намъсата на България въ световната война. Второто гледище беше именно гледището на истинските социал-демократи, на тѣсните социалисти, за федериране на балканските народи — една политическа концепция, проповѣдвана от дълги години въ България, която смѣташе, че трѣбва да се работи за единъ политически сговоръ на почвата на добър разбранитѣ икономически, политически и всестранни културни нужди на балканските народи; едно гледище, което въ никой случай не допускаше намъса на България въ световната война, едно гледище, което смѣташе, че вмѣсто да се раздрѣнкват саби, на Балканите трѣбва да стане едно разбиране на почвата на добър разбранитѣ интереси на балканските народи, за да се развие този сговоръ, това съглашение въ крайните негови прѣдѣли, именно федерирането на тѣзи народи. Имаме и едно трето гледище, поддържано най-ревностно от Земеделския съюз и широките социалисти, именно гледището за неутралитета. Нито единъ от този Парламентъ и нито единъ от вънъ, на когото съзнанието не е потъмнило от бѣс партизански, не може да твърди, че Земеделският съюз е проповѣдвал намъсата на България въ световната война. Нито устно, нито писмено ние не сме се изказвали нѣкога за намъсата на България въ световната война. Ние сме имали патентъ, че сме профани въ дипломатията, насъ са ни смѣтали, че сме голѣми простаци, които не проумѣваме от тайните пружини, които движатъ съвременната дипломатия, но ние сме смѣтали, че България трѣбва да бѣде далечъ от световния пожаръ, защото огненитѣ езици от този пожаръ са голѣми и едно облизване от тия езици е въ състояние да прѣмахне България от картата на Европа.

С. Лилковъ: Дюнана малко по-другояче казва.

С. Омарчевски: Недейте вади „Народни права“ само какво казалъ еди-кой-си и еди-кой-си, но извадете цѣлата брошура, за да видимъ тогава кой какво казва.

С. Лилковъ: Ти трѣбва да не си я челъ.

С. Омарчевски: Азъ съмъ я челъ. Дюнана казва и други работи.

Та, г. г. народни прѣдставители, ние, които сме се страхували не от това, че не сме познавали дипломатическото положение на нѣщата, но от самото обстоятелство че тукъ се борятъ голѣми държави, че се сблъскватъ интересите на велики империи, ние сме искали да остане българската държава далечъ от световния пожаръ. Ние сме смѣтали тогава, смѣтаме и сега, че България съ цѣлата на своя неутралитетъ можеше да добие много повече, отколкото съ намъсата си на която и да било страна отъ воюващите групировки.

Д-ръ Ф. Симеоновъ: Туй е заблуждение.

С. Омарчевски: Ще видите единъ денъ, когато се свърши войната и когато се върне народътъ — той ще оцѣни коя политика беше полезна. Не е време сега да цѣнимъ това. Ние имаме днесъ едно военно национално обединение, но политическо още нѣмаме. Гордѣйте се съ вашитѣ политически плодове, а не съ военните успѣхи!

С. Лилковъ: Не сте кадърни да разберете.

С. Омарчевски: Искамъ да кажа, че ние, боейки се за своята държава — защото сме смѣтали, че българската държава сме ние, нишитѣ ниви, поля и градини — боейки се за собствената си земя, ние сме стояли на гледището, че България трѣбва да бѣде далечъ отъ световния пожаръ. Съ туй, разбира се, ние сме си навлѣкли омраза и отъ лѣво, и отъ дѣсно и сме били кръщавани съ едно име — че сме профани въ дипломатията. Рано е още да се произнасяме, коя политика беше права, рано е още днесъ да кажемъ, дали политиката да вървимъ въ съюзъ съ централните сили беше една политика, която изнасяше на жизнени интереси на българския народъ, рано е още да твърдимъ, че оня моментъ, въ който България се намѣси, изнасяше дѣйствително на българските национални нужди, както е рано сѣщо да се произнасяме и върху въпроса, бѣше ли цѣлесъобразно, бѣше ли полезно България да трѣгне въ съюзъ съ Съглашението. Но онова, което остава фактъ, то е, че и безъ намъсата на България въ световната война щѣше да стане едно прѣкрояване на картата на Европа. Великите сили, чиито интереси се прѣплитатъ тукъ, въ мировата конференция щѣха необходимо да взематъ рѣшения и слѣдъ това да рѣшатъ балканската проблема. Трѣбва да отбѣлѣжа, че отъ толкова въкове балкански по единъ или другъ начинъ: днесъ съ война, утрѣ въ съюзъ съ Турция, другиденъ въ съюзъ съ Сърбия, се са старали да рѣшатъ балканската проблема, обаче ще констатирамъ факта, че отъ хиляда години насамъ на Балканския полуостровъ живѣятъ пакъ сѣрби, пакъ гърци, пакъ турци, пакъ българи, пакъ ромѣни. Залогътъ, слѣдователно, за прѣуспѣването на балканските народи не е въ взаимните изтрѣбителни борби между тѣхъ, а въ взаимното опознаване и въ изграждането на съзнанието въ широките народни маси за взаимна защита на тѣхните всестранни културни, стопански интереси въ единъ бѣдащъ съюзъ — балканска конфедерация или федерация. Ще отбѣлѣжа, както казахъ, че е рано да се произнасяме, коя политика беше полезна и коя вредна за страната. Но днесъ, което е вѣрно и което всички съзнаватъ, то е, че намъсата на България коштува на българския народъ седемъ милиарда лева задължения, коштува на българския народъ опроставянето на неговия земеделски инвентаръ, коштува на българския народъ 100 хиляди жертви и похабяването на цѣло едно свършено поколение. Това е, което е вѣрното. Една дебела лъжа беше, когато българското правителство излъга българския народъ, че войната е къмъ своя край и че ще направимъ прѣстъпление, ако ние не се притечемъ на помощъ въ съюзъ съ централните сили за разрѣшаване на нашата национална проблема. Българскиятъ народъ бѣше излъганъ съ единъ държавенъ актъ, че войната е къмъ своя край. Къмъ своя край ли е войната? Въ състояние ли е този милиардъ, който иска правителството днесъ отъ насъ, да задоволи всичките ония нужди, които носи войната? Разбира се, че не. Г. финансовиятъ министъръ и г. военниятъ министъръ ни казаха, че въ скоро време ще ни сондиратъ изново за новъ милиардъ. Онова, което сигурно донесе тази война на българския народъ, е неговото материално разорение, съсипване, задължения отъ седемъ или осемъ милиарда, а въ края на войната за дължения, които се равняватъ, може да се каже, изобщо на цѣлото негово национално богатство.

Правителството иска отъ насъ единъ милиардъ лева. Въ името на какво? Въ името на една политика за война. Този милиардъ, който то иска за войната, ние не можемъ

да му дадемъ, защото отначало и досега сме били противъ тази политика на война, защото отначало и досега, и докрай ще си останемъ противъ всѣкакво рѣшение на балканската проблема чрѣзъ орѣжии. Правителството иска този милиардъ. За какво го иска? За да продължи войната ли? Може ли правителството, като иска този милиардъ отъ насъ, да се похвали, че вжтрѣшното положение на страната или че самото правителство днесъ стои на оная висота, та ние съ пълно довѣрие и съ двѣ рѣчи да вдигнемъ рѣка за този кредитъ? Може ли то да се похвали, че стои на оная висота, която иска днешниятъ моментъ, може ли да се похвали съ своето вжтрѣшно управление? Напротивъ, всички факти говорятъ, че българското правителство урони престижа на българската властъ и способствува въ най-голѣма степенъ да се погуби авторитетътъ на държавата, като обективна такава въ очитъ на българския народъ. Какво е вжтрѣшното управление? Нѣма да говоря за кражбитъ и гешефтитъ, които ставатъ въ цѣла България. Ще ви посоча само единъ фактъ. Единъ виденъ либералъ, дългогодишенъ окръженъ управителъ, д-ръ Иванъ Димитровъ, излиза съ единъ документъ, обвинителна рѣчь срѣщу цѣлата Либерална партия, въ който изобличава въ прѣстѣпностъ дори министритъ — и този човѣкъ го трѣпчатъ осемъ мѣсеца вече свободно да се разхожда изъ софийскитъ улици. Защо не го дадохте подъ съдъ, за да докаже истинността на онова, което той пише, или пъкъ да му отдадете заслуженото? Ама ще кажете, че е лудъ.

Д-ръ Ф. Симеоновъ и Н. Начевъ: Не, не, не казваме, че е лудъ! (Смѣхъ)

С. Омарчевски: Защо вие не го пратихте въ съда, а му позволите чрѣзъ открито писмо да клейми вашитъ министри? Какъ вие, като парламентарно болшинство, като болшинство на българското правителство, поемате да носите една отговорност чрѣзъ едно писмо, което е пуснато мимо цензурата да се разпространява изъ София, да се разхожда изъ софийското общество, да се разхожда изъ България, едно писмо, което е цѣлъ обвинителенъ актъ срѣщу цѣлата политическа Либерална партия? Защо не дадохте въ съдъ генералъ Протогеровъ, който бѣше ви казалъ, че вие вземате рѣшения, които уврѣждатъ държавнитъ интереси? Защо вие отъ 12 септемврий досега държите генералъ Протогеровъ и какъ рѣшихте въпроса за прѣхраната, когато той ви даде мотивирана оставка? Съ довѣрие ли, съ това ли, че гласувахте и получихте едно довѣрие на вашитъ министри? По този начинъ ли смѣтате да разрѣшавате въпроса за прѣхраната? Защо не дадохте възможностъ на генералъ Протогеровъ въ военния съдъ да докаже истинността на онова, което твърди? Вие сте безсилни да сторите това, защото оня, който държи Протогеровъ, той държи и васъ. (Ржкоплѣскане въ лѣвия центръ) И оня, като държи Протогеровъ и Жекова на една страна, генералъ Ковачева на друга . . .

Прѣседателъ: (Звъни) Моля Ви се, г. Омарчевски!

С. Омарчевски: . . . и васъ на трета, показва, че вие сте изпуснали нишкитъ на управлението, че вие сте пуснали въ страната да управлява едно многовластие, че като изпълнителна властъ, значи, не сте на своето мѣсто.

Прѣседателъ: Оставете тия подмѣтания — говорете по прѣдмета.

С. Омарчевски: Това е тъкмо по прѣдмета.

Прѣседателъ: Не е по прѣдмета.

С. Омарчевски: Азъ знамъ, кое е по прѣдмета. Какъ рѣшава въпроса за прѣхраната българското правителство? Съ довѣрие ли? Какъ отговори то на оня начинъ, по който опозицията искаше да се рѣши този въпросъ отъ страна на Камарата на 28 септемврий 1917 г.? Г. министъръ прѣседателъ въ срѣщата си съ опозицията каза: „Ние имаме храни, нѣма да гладуваме“, а тъкмо въ това врѣме контрабандата бѣше най-усилена и дирекцията се намираше въ физическа невъзможностъ да я ограничи. Българското правителство, респективно военниятъ министъръ какво направи? Той не бѣше въ състояние да спре тази контрабанда и не направи нищо. Защото договоритъ, съглашенията и споразумѣнията, които имаше военниятъ министъръ, или генералъ Протогеровъ, или българското правителство съ нашитъ съюзници, нѣмаше една здрава

властъ, която да турне всѣкого одного на мѣстото и да даде пълно съдѣйствие на дирекцията.

Вмѣсто това българското правителство съ какво ще се похвали? Съ своето военно положение ли, съ положението, въ което България се намира въ военно отношение ли? Съ това ли ще се похвали, че българската войска е облѣчена и нахранена, за да иска да му гласуваме единъ милиардъ лева? Но достатъчно е да погледнемъ на тиловитъ герои, които сж около насъ, и на войника, който иде отъ фронта — той е голъ, босъ и изложенъ на епидемитъ, спжтници на войната. Или правителството ще се похвали, че можемъ да нахранимъ нашия войникъ, или сме го облѣкли? Или въ замѣна на това, че заслужава да се издигне отъ това положение, правителството иска отъ насъ да гласуваме този кредитъ? Не. Проявиха се висши военоначалници, и завчера вие чухте рѣчта на нашия другаръ г. Занковъ. Наши военоначалници бѣха илюстрирани тукъ като прѣстѣпници. Цѣлата рѣчь на нашия колега депутатъ отъ болшинството, г. Занковъ, не бѣше нищо друго, освѣнъ обвинителенъ актъ срѣщу българското правителство.

Прѣседателъ: Всѣки день туй дърдите.

Отъ дѣсницата: То е най-интересното. (Смѣхъ)

С. Омарчевски: Какъ реагира правителството на тази рѣчь, какъ реагира военниятъ министъръ, какъ реагира министърътъ на външнитъ работи и министъръ-прѣседателъ, какъ реагира неговиятъ замѣстникъ? Никакъ. Защо остава глуха изпълнителната властъ къмъ всичко онова, което изнесе г. Занковъ? Г. Занковъ изнесе документи, които свидѣлствуватъ, че има виновни между нашитъ военоначалници. Какво направи българското правителство, за да накаже виновнитъ? Какво направи българското правителство, за да изправи прѣдъ съда генералъ Бояджиева, този голѣмъ патриотъ, който въ 1915 г. на 29 юний на единъ банкетъ на Либералната партия въ София въ Градското казино бѣше казалъ, че въ Либералната партия сж най-голѣмитъ патриоти? Какво направи Либералната партия, днешното правителство, за да накаже оня, който съзнателно обърна българската армия на суджукъ и отиде да прави суджуци въ Фердинандъ? Какво направи българското правителство, за да накаже оня генералъ, оня прѣстѣпенъ типъ, който довлѣче нещастие за хиляди синове на България и който лѣпна едно петно на българската държава? Какво направи, за да накаже генералъ Кутинчева? Тукъ му е мѣстото да отбѣлѣжа, че азъ не съмъ юристъ и не познавамъ додѣ се простиратъ границитъ на адвокатската етика, но когато сждиха генералъ Кутинчева, намѣри се единъ шефъ на една опозиционна партия, който отиде да защитава този прѣстѣпенъ типъ, дѣйността на когото способствува да се вдигне моравското възстание. Този човѣкъ днесъ се разхожда свободно изъ софийскитъ улици, както се разхожда свободно генералъ Кирковъ, този, когото парламентарната комисия тукъ, въ това Народно събрание, обвини въ тежки и вулгарни прѣстѣпления. Какво направи българското правителство за наказание на оня, който има голѣма доза отъ вина въ пропадането на българскитъ военни акции, именно генералъ Драгановъ? То го повиши, то го направи нѣкакъвъ интендантъ и съ това още повече провокира българския народъ. Какъ отговори българското правителство на ония съкрушителни аргументи, които изнесе нашиятъ колега г. Занковъ? Съ мълчание, съ безсилие да каже своята дума, защото тия фаворизирани типове, тия прѣстѣпници, които трѣбваше отдавна да пълнятъ затвора, се покровителствуватъ отъ единъ по-голѣмъ отъ тѣхъ, отъ единъ другъ, който еднакво крѣпи оня, както крѣпи и тия. (Сочи министерската маса)

Прѣседателъ: Не бива единъ народенъ прѣдставителъ да говори за хора, които не сж тукъ да се защитятъ.

А. Ботевъ: Обърнете внимание на правителството.

С. Омарчевски: Г. г. народни прѣдставители! До кждѣ е отишло това многовластие въ тая страна, едно многовластие, което, ако черпимъ поука отъ миналото, може да докара погромъ на България въ днешния моментъ, азъ ще ви отбѣлѣжа другъ единъ фактъ. Нѣма го тукъ г. военниятъ министъръ, за да ви каже, какъ единъ висшъ военоначалникъ, напускайки Военното министерство, съ заповѣдъ бѣше оставилъ генералъ Кутинчева за воененъ министъръ въ началото на мобилизацията, и българското

правителство трѣбваше да прѣгледне този горчивъ хапъ, защото българското правителство — днешното, както и вчерашното, завчерашното и утрѣшното сж едни служители на личния режимъ, който дойде въ своята най-висока точка на развитие прѣзъ първата война и докара погрома на България, който и сега, разцѣвтѣлъ се, ще докара и този пѣтъ погрома на България.

Но какъ ще се похвали г. военниятъ министъръ, когато иска този милиардъ, съ положението на фронта? Съ туй ли ще ни се похвали, че е устроилъ една анкета тамъ, за да узнае политическото убѣждение на българския войникъ, съ туй ли ще се похвали, че раздѣли българския войникъ на два лагера, че той постави детективи, които да слѣдятъ, кой кѣдъ се движи, кой какво прави? Или военниятъ министъръ ще се похвали съ официалнитѣ документи, които се изнесоха отъ тази трибуна? По този начинъ ли се пази дисциплината въ българската армия, по този начинъ ли смѣта българското правителство, когато нѣма изгледи за скорошенъ миръ, да държи българския войникъ? Съ военно положение, съ военно-наказателния законъ и съ детективи ли смѣта да държи българския войникъ още, за да служи за защита не само на българските интереси, ами и на други такива? Нима е нужно за пълното национално обединение на българския народъ българскиятъ войникъ да пролѣе всичката си кръвъ и сока отъ всичкитѣ си нерви? Нима българското правителство, военниятъ министъръ може да се похвали съ едно отлично държане на войницитѣ на фронта и въ името на туй отлично държане да поиска отъ насъ гласуването на този милиардъ? Не. Съ това ли ще се похвали г. министъръ-прѣдседателъ и министъръ на вътрѣшнитѣ работи, че уреди прѣхраната, че остави българския селянинъ безъ соль, безъ сода каустики?

А. Ботевъ: Смѣшно е, смѣшно.

С. Омарчевски: Ще се похвали ли г. министъръ-прѣдседателъ, напр., че той съ грижитѣ си, които му налага днешното врѣме, способствува да се намали злото, защото приемаме всички, че войната е едно зло? Способствува ли правителството да се намали това зло въ тая страна? Кѣдъ и въ какво се проявиха грижитѣ на правителството, за да облекчи, да намали болката, която носи войната? Завчера г. министъръ-прѣдседателъ, отговаряйки на питането на г. Кирковъ, изнесе маса случаи отъ заболѣвания отъ петнистъ тифъ въ българскитѣ села. Какво направи българското правителство, отговорната властъ, въ дадения случай, за да запази отъ пламване отъ тази болестъ българското село? Нищо не е направило, никакви мѣрки не е вземало, за да може да запази българското село отъ този пожаръ.

С. Лилковъ: Всичко е направено, само че вие не виждате. Отпуска срѣдства за борба.

С. Омарчевски: Или българското правителство ще иска този кредитъ въ името на една политика на задушване проявлението на всѣкаква свободна мисль? Нима българското правителство ще иска този кредитъ отъ насъ въ името на туй, че то позволи, доколкото врѣмето и моментътъ позволява, да може всѣки единъ да покаже ония прѣсѣжници, които, използвайки войната, трупатъ богатства? Нима правителството отпусти онзи душникъ, който то като връшникъ тури надъ българския народъ съ цензурата, която му служи да запази неговитѣ партизани или пѣкъ силнитѣ на деня, безразлично отъ дѣ сж тѣ, отъ лѣво или отъ дѣсно, като не могатъ да се изнесатъ тѣхнитѣ дѣла на показъ? Нима въ името на тая политика на задушване свободното проявление волята на българския народъ правителството иска да му гласуваме тоя кредитъ? Българското правителство постави вънъ отъ законитѣ в. „Земледѣлско знаме“. То на всѣка крачка му прави прѣчки; то не дава вѣстникътъ редовно да отива до своитѣ абонати. Военниятъ министъръ навсѣкѣдъ чрѣзъ своитѣ войскови началници забранява записването за в. „Земледѣлско знаме“ и изобщо неговото редовно отиване на фронта. То постави вънъ отъ законитѣ органа на нашата партия, когато анкетата на Главната квартира и правителството установи, че 50% отъ войската е съ Българския земледѣлски съюзъ. Ако това не е провокация, азъ не разбирамъ кое друго е провокация. Когато вижда българското правителство, че 50% отъ хората на фронта се числятъ като активни членове или като съчувственици на Българския народенъ земледѣлски съюзъ, когато българското правителство знае всичко това — а то знае, защото има за това официални документи — какво прави туй правителство да може да толерира едно създадено

положение, което съ нищо не можешъ да го махнешъ, на противъ, ако трѣгнешъ противъ него, можешъ да дойдешъ до лошъ край? Българското правителство въ дадения случай още повече провокира, като забранява съ цензурата да се каже въ вѣстника онова, което може да се каже, и което безъ това е малко.

Но, г-да, българското правителство ще иска този кредитъ въ името на своята външна политика ли? Каза ли ни г. министъръ-прѣдседателъ какви сж нашитѣ отношения съ съюзницитѣ ни, съ германцитѣ, съ австрийцитѣ, съ турцитѣ? Каза ли ни нѣщо г. министъръ-прѣдседателъ на зададеното му питане отъ уважаемия народенъ прѣдставителъ г. Григоръ Василевъ: вѣрно ли е, че България била нѣкога молила да си заплати разходитѣ, които ще направи прѣзъ врѣме на войната? Каза ли ни г. министъръ-прѣдседателъ има ли нѣкакво договорно споразумѣние между българската изпълнителна властъ и нашитѣ съюзници по въпроса за Добруджа? Не ни каза. Напротивъ, отъ всичко дава да се разбере, че нѣмаме абсолютно никакъв договоръ по въпроса за Добруджа. Но даже да имаме договоръ, може ли този договоръ, сключенъ между една голѣма велика държава и една малка държава, да бѣде въ сила за тази послѣдната? Каза ли ни българскиятъ министъръ-прѣдседателъ какво е схващането на въпроса за Добруджа отъ нашитѣ съюзници? Каза ли ни той прѣзъ какви етапи прѣмина въпросътъ за Добруджа между българското правителство и нашитѣ съюзници, както же прѣзъ какви етапи на развитие прѣмина въпросътъ за Съресъ, Драма и Кавала? Не ни каза. И само въ името на туй обстоятелство, че ние се обявихме противъ всѣкакво прѣминаване на българскитѣ войски отвѣдъ р. Дунавъ, може ли да се откаже да ни отговори? Въ 1916 г., когато българскитѣ войски минаха р. Дунавъ, ние още тогазъ отъ туй мѣсто казахме, че българското правителство не трѣбба по-нататкъ да отива да влачи българския войникъ на р. Серетъ, защото никакви национални задачи не ни налагатъ да проливаме кръвта на българския войникъ отъ татъкъ Дунава, както никакви национални задачи не ни налагатъ до днесъ да проливаме кръвта на българския войникъ на южния фронтъ, тогава, когато нееднократно отъ тоза мѣсто е заявявано, че южниятъ фронтъ не е само български фронтъ, че той е фронтъ на съюзницитѣ. Ако е така, ако дѣйствително южниятъ фронтъ е на съюзницитѣ, питамъ: какви войски има днесъ на южния фронтъ, освѣнъ българскитѣ? Дѣ е г. министъръ-прѣдседателъ да ни каже какви сж нашитѣ договорни споразумѣния — не въ тоя, а онова, което може да се каже на единъ български народенъ прѣдставителъ — и въ името на тази своя политика, на тия свои договорни споразумѣния съ нашитѣ съюзници, да поиска той да вдигнемъ рѣка за този кредитъ? Ние чуваме въ обществото, говори се въ кулоаритѣ на Народното събрание, че нашитѣ съюзници искали срѣщу извѣстенъ откупъ да ни дадатъ Добруджа. Дѣ е българскиятъ министъръ-прѣдседателъ да разпрѣсне тая мѣлва? Нима България затова се намѣси въ свѣтовната война, нима България затуй постави цѣлото си сѣществуване на карта, нима затова се намѣси въ единъ моментъ много критически за централнитѣ държави, за да може по този начинъ днесъ да бѣде разигравана? Нима срѣщу откупъ ще трѣбба да вземемъ тая земя, за която ромѣнското правителство съ официални документи е признало, че тя не е негова, а че тя е българска? Нима България затова се намѣси, за да почнатъ днесъ да оспорватъ твърденията на историкитѣ, на етнографитѣ, че Добруджа, България и Македония прѣдставляватъ едно етнографическо цѣло? Че това е мнѣние не на единъ, не на двама, не на петъ души историографи и учени, че Добруджа до Дунава, България и Македония сж едно етнографическо цѣло. Нима днесъ трѣбба ние да увѣряваме нашитѣ съюзници въ това? Съ нѣкакви постановления на Министерския свѣтъ ли ще ни се похвали българското правителство, че държи Добруджа или срѣщу откупъ, съ даване икономически облаги, съ даване на минитѣ, съ даване на желѣзницитѣ вие ще искате да имате Добруджа? Затуй ли българскиятъ войникъ отиде да пролива своята кръвъ на р. Серетъ, затуй ли българскиятъ войникъ се намѣси въ единъ критически за централнитѣ сили часъ и особено за турцитѣ, за да говорятъ послѣднитѣ за нѣкакво си равновѣсие на Балканския полуостровъ? Какви сме ние? Толкова ли долно мнѣние има за насъ г. министъръ-прѣдседателъ, че съ такива просташки, долни замашки да ни залѣгва, да казва, че всичко е на шега, че нѣма никакви искания на турцитѣ, а вѣдугъ да се говори усилено, че турцитѣ искатъ да кѣсатъ частъ отъ нашата земя? Въ името на тая своя политика ли, че вие днесъ владѣте онуй, което владѣте съ орѣжиято, искате да

вдигнем ръка за този кредит? Въ името на туй ли, че не направихте нищо прѣдъ нашитѣ съюзници да имъ заявите, че ние не можемъ да служимъ като единъ кираджийски конь, който може да се разиграва силно дотогава и дотолкова, доколкото на тѣхъ се поиска? Даде ли българското правителство да разбератъ нашитѣ съюзници, че ние не можемъ да продължимъ войната дотогава, докогато изнася на тѣхнитѣ жизнени и материялни интереси? Смята ли българското правителство равноправенъ и равноцѣненъ членъ България, когато то на 10 септемврий 1915 г. я отвърза отъ тихото пристанище на неутралитета, за да я пусне въ бурния и безбръженъ океанъ, ждѣтъ плаватъ голѣми броненосци? Нима българското правителство смята, че ние можемъ да дадемъ своето съгласие, за да се разкарва България до тамъ и дотогава, докогато се поиска на нашитѣ силни и мощни съюзници? Нима е въ интереса на нашитѣ съюзници да бждемъ дѣйствително една България национално обединена съ колосални милиардни задължения, една България, която е излѣла кръвта на най-дѣлния, най-жизнеспособния слой отъ своя народъ и която е създала едно поколѣние прѣзъ процеса на войната, което може да се свърже чакъ слѣдъ три, четири или петъ поколѣния? Искамъ да кажа: българското правителство даде ли на нашитѣ съюзници да разбератъ, че ние не можемъ вѣчно да воюваме, дотогава, докогато тѣ искатъ? Дало ли е то да разбератъ, че нашата задача е свършена вече? Казало ли е то, изтъкнало ли е, съ положението, което трѣбва да заема, онази тежестъ, която България допринася за централнитѣ сили? Или българското правителство въ адмирацията на нѣмската техника, въ адмирацията на нѣмския духъ и на нѣмската политика смята да отиде до тамъ, щото да отрече нашата пълна самостоятелностъ? Или българското правителство и ние трѣбва да смятаме, че като адмираме и се покланяме прѣдъ нѣмската мощъ и техника, трѣбва да отидемъ до тамъ, щото да жертвуваме и нашата самостоятелностъ въ политиката дотогава, докогато се приицъ на ония, които вчера въ Брѣстъ-Литовскъ или утрѣ въ Букурещъ ще продължатъ прѣговоритѣ и другиденъ ще водятъ война на западния фронтъ и т. н.? Или българското правителство въ своята адмирация на нѣмската мощъ можа да отиде до тамъ, щото чрѣзъ устата на г. министра на финанситѣ, чрѣзъ единъ официаленъ документъ, когато го питатъ какво се изнася прѣзъ нашитѣ граници, прѣзъ нашитѣ погранични митнически центрове, да заявява, че то нѣма възможностъ да знае това и че тая възможностъ иматъ и могатъ да дадатъ само нашитѣ съюзници? Нима ние до тамъ сме отишли въ своята адмирация и въ своя съюзъ като равноправни и равноцѣнни членове на този съюзъ? Само въ името на тия отношения, само въ името на тая политика на изпълнителната властъ прѣстъпление би било отъ страна на правителството, съ най-добро намѣрение, да иска отъ името на тая група да гласуваме този кредитъ. Този кредитъ така, както намъ се прѣдставя, ние нѣма да го гласуваме: ще гласуваме извѣстни пера отъ него при второ четене. Но така, както-той се прѣдлага изобщо, като една смѣсца, ждѣто се искатъ кредити за желѣзници и за войнишки помощи, кредити за пѣтица — за които ние ще вдигнемъ ръка — слѣдъ всички мотиви, които азъ изложихъ, ние ще откажемъ да го гласуваме.

Но трѣбва да отбѣлжа, че българското правителство, като провали престижа на държавната властъ прѣзъ врѣме на своето 4-годишно управление, като постави една цензура, забранена отъ законитѣ, която позволява да се закриватъ всички безобразия на изпълнителната властъ или на органитѣ на тая послѣдната или пъкъ да се укриватъ гешефтарствата на разни сили на деня, то по този начинъ способствува, щото и безъ това атмосферата отъ денъ на денъ да се нажежва. Българското правителство, което вкара българския народъ въ война мимо неговата воля, противъ неговото желание, въ даления случай, когато не виждаме никакви изгледи за миръ, трѣбва да понесе всичката отговорностъ както поѣтъ поколѣнията, така и поѣтъ историята, за невинно пролѣтата кръвъ. Не е врѣме още, господа отъ правителството, да се гордѣете, че е постигнато националното обединение; врѣме е отъ тукъ нататъкъ изпълнителната властъ чрѣзъ своята дипломация и тактъ да каже своята дума, за да запази плочетѣ на българското оръжие. Но дотогава, докогато ние нѣмате едно дѣйствително политическо обединение, дотогава, докогато ние не правите нищо, за да доближите часъ по-скоро България до общия миръ, дотогава, докогато не полагате абсолютно никакви грижи за този народъ, поѣтъ патриотизма на който всѣки трѣбва да се поклони и поѣтъ патриотизма на който трѣбваше да застане на малко по-друго схващане на нѣщата и на по-друго, по-високо по-

ложение отъ това, което заемаме, дотогава нѣмате никакво морално право да се хвалите, че за този народъ, когото ние излѣгахте и изпратихте на касапница, сте направили кой знае какво. Ние трѣбва едно да знаете сега — че онова, което България ще получи, слѣдъ като пролѣ кръвта на толкова свои синове, едва ли нѣкога може да се равнява на онова, което ще получи, че едва ли България ще получи онова, на което тя има законно право, защото ние не сте направили нищо, защото не сте защитили съ своята политика достатъчно добръ българскитѣ интереси и едва ли всичко оновъ, което трѣбва да получи, отговаря на онова, което даде българскитѣ народъ въ тая война. Оня, който на 10 септемврий изпрати народа, той трѣбва да понесе отговорността прѣдъ българския народъ, прѣдъ поколѣнията и историята. (Ръкоплѣскане въ лѣвий центръ)

Прѣседателътъ: Давамъ 1/4 часъ отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣседателътъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. Никола Апостоловъ.

Н. Апостоловъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Взехъ думата по този кредитъ не да се обявя противъ него, колкото и да е голѣмъ и едничѣкъ по своя размѣръ въ анализъ на нашия Парламентъ. Азъ и моитѣ приятели — вѣрвамъ, и цѣлото Народно събрание — ще гласуваме за този кредитъ, защото той се гласува, за да се доизкаратъ военнитѣ дѣйствия, т. е. да се доизкара на благополученъ край войната, въ която сме влѣзли. Прозирамъ, г. г. народни прѣдставители, въ рѣчитѣ на всички депутати едно нетърпение за края на войната, както и едно смущение касателно достигане цѣлитѣ, които българскитѣ народъ гони съ намѣсата си въ тая война. Понятно е това чувство на нетърпение, защото войната продължи твърдѣ много, въпрѣки всички очаквания, обаче отъ тукъ не слѣдва, че нѣкой има право да упрѣква и обвинява правителството въ туй отношение. Тая свѣтовна война, както въ много други отношения, сѣщо и по своята продължителностъ опроверга всички прѣдвиджания. Кой може да се похвали, че е могълъ да прѣдвиди колко врѣме ще продължи тази война, а азъ прибавямъ още, кой е пророкътъ, който би могълъ да ни прѣдскаже нейния край? И когато говорившиятъ прѣди мене, г. Омарчевски, прѣдставител на Земледѣлската партия, се яви съ думи малко остри и каза, че били дебела лъжа онѣзи думи въ манифеста, съ които ние се намѣсихме въ свѣтовната война, че се намѣсваме въ края на войната, азъ съмъ принуденъ да въстана съ всичката горестъ на своята душа и да кажа, че това обвинение е свършено неоснователно. Когато ние се намѣсихме въ свѣтовната война, бѣхме искрено убѣдени, че дѣйствително сме въ края на тая война. Може би щѣше да се яви едно по-силно колебание у насъ, ако прѣдвиждахме, че дълго още ще бждемъ въ война, безъ да знаемъ колко тя ще продължава.

А. Ботевъ: Ние тогава сте дѣйствували съ свързани очи, безъ да прѣдвиждате. (Протести отъ дѣсницата)

Н. Апостоловъ: Моля ви се. — Азъ мисля, че не само българското правителство, но и ония, които се намѣсиха въ самото начало на туй кърваво хоро, не сж могли да прѣдвидятъ края на войната, защото ние днесъ виждаме еднакво смутени духоветѣ отъ дългото траене на войната, че само у насъ, но и у довгитѣ, както, напр., въ Англия, Франция, Италия и всѣжлѣ, където вѣдълва войната. Ние мислите, че на тия довги народи е по-добро, отколкото на насъ? Нѣма съмнение, че и тѣмъ е тежко, че и тѣ плашатъ кървавъ данѣкъ и по-тежѣкъ отъ насъ, че и тѣ почасятъ всички тежести на войната, но тамъ никой не се явява открито да вини правителството си. Въ насъ намѣсихме въ войната, като мислѣхте, че ще трае 2, 3, 5, 10 мѣсца. Войната, както казахъ вече, е съппочодена съ всевъзможни неизвѣстности. Ако не бѣше станало сражението при Марна, възможно е войната да се свършеше по-рано; ако Бельгия не бѣше се намѣсила, възможно е още пѣтъната година да се свършеше, а ако Русия не бѣше се разложила, можеше тя да продължи още повече, отколкото се прѣдполага сега.

Г. г. народни прѣдставители! На България и на нейнитѣ съюзници не може да се хвърли упрѣкъ, че желаятъ продължението на войната. България и нейнитѣ съюзници се являваха въ свѣтовната обществена свѣстъ и на декемврий 1916 г. тѣ първи направиха постѣпки да се турне

край на това ужасно и нечувано въ историята кръвопрелитие. България се вслуша въ гласа на народитѣ, които желаятъ мира, гласъ, който отъ день на день се засилва повече, и сигурно е, че той ще упражни извѣстно давление върху ония правителства, които желаятъ да минатъ за много военнoлюбиви. И азъ не се съмнявамъ, че нашето правителство, послѣдователно на своята декларация отъ декемврий 1916 г. и на отговора, който даде на нотата на Ватикана, нѣма да пропусне случая да накара да се приближи благословениятъ день, въ който ще настѣпи мирътъ и който миръ ще озари народитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! По поводъ на този законопроектъ има да засегна само два важни въпроса отъ първостепенно актуално значение; обаче не мога да отмина инцидентно едно печално явление, което забѣлявамъ по поводъ на тѣзи и други дебати тукъ, въ Народното събрание. Не мога да не въстана противъ обвиненията, хвърлени върху лица, които липсватъ отъ тукъ и не могатъ да защитятъ своята честъ. Прѣждеговорившиятъ прѣдъ мене, г. Омарчевски, си послужилъ съ единъ езикъ, малко парламентаренъ, по адресъ на хора, които ги нѣма тукъ да се защитятъ, противъ висши военачалници на България, както завчера другъ единъ отъ болшинството говори противъ Главната квартира. Азъ ще кажа на г. Омарчевски и на неговитѣ приятели, ако тѣ сподѣлятъ неговитѣ възгледи, че г. генералъ Кутинчевъ е единъ честенъ войникъ, единъ примѣренъ патриотъ, който 40 години е служилъ честно и почтено на тая държава и когато нему се приписа нѣкаква грѣшка, той биде даденъ подъ сѣдъ. Единъ отъ шефоветъ на опозицията го е защищавалъ и нека г. Омарчевски се обърне къмъ него, за да види дали има вина генералъ Кутинчевъ въ катастрофата, която стана въ Моравско. Г. генералъ Бояджиевъ е безспорно единъ добъръ патриотъ, единъ отличенъ войникъ, . . .

С. Омарчевски: (Възразява нѣщо)

Н. Апостоловъ: . . . който прослави българското име, българското оръжие на Люле-Бургазъ, на Чонгора и пр. въ войната отъ 1912 г., и ако нему се приписватъ нѣкакви грѣшки, ние, депутатитѣ, не можемъ да бждемъ тука сѣдди, безъ да изслушаме и него, безъ да знаемъ въ какво се състои обвинението, хвърлено противъ него. Има слѣдствие противъ генералъ Бояджиева; единъ день туй слѣдствие ще се свърши и тогава само ние, или други въ Народното събрание, можемъ да кажемъ у кого е грѣшката и кой трѣбва да понесе отговорността за катастрофата прѣзъ 1916 г. въ Македония.

Д. Теневъ: Войницитѣ, които умрѣха тамъ, тѣ ще я понесатъ.

Н. Апостоловъ: Прави ми още по-скръбно впечатление, г. г. народни прѣдставители, че единъ членъ отъ болшинството излѣзе на трибуната да напада, да отправя остри нападки противъ нашето главно командуване. Генералъ Жековъ го познавамъ толкозъ, доколкото съмъ билъ колега въ Министерския съвѣтъ въ продължение на единъ мѣсецъ. Не желая да защищавамъ никого, обаче когато се касае да се отправятъ нападки и обвинения отъ единъ запасенъ подпоручикъ, който е достигналъ до чинъ взводенъ командиръ и който обсежда въ Народното събрание висши военни стратегически и всевъзможни операции, азъ не мога да не се застъпя тукъ прѣдъ васъ и да кажа, че най-малкото, което може да се каже за този начинъ на дѣйствие въ Народното събрание спрѣмо Главната квартира, е неохотенъ. Ама ние, народнитѣ прѣдставители, сме изпратили дѣцата си, братята си на бойнитѣ полета подъ главното командуване на генералъ Жекова, на тая Главна квартира. Защо ние безъ всѣкакъвъ поводъ или при най-малкъ поводъ и безъ сериозни, абсолютно сериозни основания да подбиваме авторитета и да убиваме въ душитѣ на нашитѣ дѣца престижа, който е нуженъ, заради тѣхъ, на Главната квартира? Нашето главно командуване дѣйствува въ рамкитѣ на извѣстни закони и, когато то се отклони отъ тѣзи рамки, отъ тѣзи свои права, има начинъ да бжде то призовано къмъ послушание.

Н. Харлаковъ: Нѣма никакъвъ законъ за главното командуване.

Н. Апостоловъ: Има законъ.

Н. Харлаковъ: Има само правилникъ.

Н. Апостоловъ: Правилникътъ е законъ за него. Инцидентно минахъ, г. г. народни прѣдставители, на този въпросъ, за да засегна другитѣ два въпроси, за които

споменахъ прѣди малко. Тѣ сж слѣдующитѣ: първо, българското правителство, когато се намѣси на 1915 г. въ свѣтовната война, взема ли достатъчно мѣрки, за да не падне върху България непоносимото брѣме отъ дългове, което би могло да я спъне въ нейния икономически развой и, второ, взело ли е, добило ли е то гаранции отъ нашитѣ съюзници да стане напълно нашето национално обединение? Г. г. народни прѣдставители! Никому да се не види странно, че единъ бившъ членъ на кабинета, който кабинетъ сключи договоръ за намисането на България въ войната, задава тѣзи запитвания. Вамъ е извѣстно, че въ най-парламентарнитѣ страни на Западъ, каквито сж Англия и Франция, и тамъ договоритѣ, които се сключватъ — дипломатическитѣ договори за съюзъ и пр. — сж една дипломатическа тайна и само министърътъ на външнитѣ работи или държавниятъ глава могатъ да ги знаятъ.

Н. Харлаковъ: И у насъ е тъкмо тѣй.

Н. Апостоловъ: Азъ ще ви кажа, че не сте прави, не ме прѣкъсвайте. Нѣкои отъ васъ ще си спомнятъ, че днешниятъ шефъ на французското правителство, г. Клемансо, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи въ кабинета на Сариевъ, заяви въ парламента на Франция, че той не знае текста на френско-руския договоръ. Никой не се намѣри да упрѣкне г. Клемансо въ незаинтересованостъ или въ незнание на единъ договоръ. Днесъ въ народитѣ има едно силно течение противъ тайната дипломация. Доколко ще успѣе туй течение, не мога да знамъ, обаче днесъ за днесъ, въ най-културнитѣ държави на просвѣтена Европа, системата на тайната дипломация сжествува съ всичкитѣ нейни необходимости и ние ще трѣбва да се съобразимъ съ нея. Впрочемъ, на 1911 г. великото Народно събрание избѣни съответния членъ въ нашата конституция, съ който се осветява тайната дипломация.

Т. Теодоровъ: Никаква тайна не се осветява, а само се казва, че царътъ съ знанието на правителството сключва договоритѣ. Тайната е осветена въ чл. 92.

Н. Апостоловъ: Г. Теодоровъ! Ще си позволя да Ви възразя, че не сте правъ. По този членъ на конституцията станаха дълги прения въ великото Народно събрание, даже имаше едно разногласие между Вашитѣ приятели. Помня г. д-ръ Борисъ Вазовъ по този въпросъ бѣше за тайнитѣ договори.

Т. Теодоровъ: По-друго бѣше разногласието.

Н. Апостоловъ: Въ всѣки случай съ текста на чл. 17 отъ нашата конституция се осветява тайната дипломация, осветява се сключването на тайни договори.

Т. Теодоровъ: Съ чл. 92 се осветява тайната.

Н. Харлаковъ: Прочетете чл. 17 на конституцията. (Чете) „Царътъ е прѣдставителъ на държавата въ всичкитѣ й сношения съ другитѣ държави. Отъ негово име правителството прѣговаря и сключва съ другитѣ държави всички договори, които се утвърждаватъ отъ царя“.

Д. Кьорчевъ: Отъ името на правителството е казано.

Н. Апостоловъ: (Къмъ Т. Теодоровъ) Ако можете да ми кажете нѣкой сключенъ договоръ да е миналъ прѣзъ Министерския съвѣтъ, азъ съмъ готовъ да се съглася съ Васъ, но азъ Ви казвамъ, че договоритѣ, които ние сме сключили или които сж сключени отъ името на българското правителство, не сж минали прѣзъ Министерския съвѣтъ. Тая е моята мисль.

Министъръ В. Кознички: Не ги знаете.

Н. Апостоловъ: Отъ Васъ ще ги узная! — За мене е важно, г. г. народни прѣдставители, да се произнесемъ по най-важния, сжществения принципъ на външната политика на правителството: България трѣбваше ли да върви съ централнитѣ сили? По този принципъ между мене и колегитѣ е сжществувала абсолютна солидарностъ. Днесъ прѣдъ Народното събрание дава ми се за пръвъ пѣтъ възможностъ да заявя, че стоя твърдо на сжщото становище — че България трѣбваше да върви съ централнитѣ сили, по нашето разбиране тогава, разбира се.

Д. Драгиевъ: Г. Апостоловъ! Позволявате ли единъ въпросъ?

Н. Апостоловъ: Не ме прѣсичайте.

Д. Драгиев: Сега му е редът. Известни ли Ви са на Васъ сключените договори отъ г. министра на външните работи или не?

Прѣдседателъ: Не прѣсичайте оратора. Моля, оставете го спокоенъ.

Д. Драгиев: (Къмъ Н. Апостоловъ) Ако Вие не ги знаете, какъвъ министъръ сте били и защо сте сѣдѣли на министерския столъ?

Н. Апостоловъ: Азъ мисля, че за да се развие правилно тая политика и за да се затвърдятъ придобивките на българското оръжие, тя трѣбва да бѣде прѣгърната отъ всички ония, които досега сѣ мислили, че пѣтьтъ на българските интереси е другадъ. Завчера г. министъръ Тончевъ, когато даваше обяснения по този законопроектъ, ни каза, че въ воюващите държави освѣтъ фронтътъ на бойното поле има единъ фронтъ вътрѣшенъ, той е фронтътъ на бюджета. Азъ ще ви кажа: то е вътрѣшниятъ фронтъ, който прѣдставлява моралното единодушие на народа. Окопите на този вътрѣшенъ фронтъ у насъ сѣ начертани, по моето разбиране, отъ договорите, които сме сключили съ нашите съюзници. Въ окопите на тѣзи договори ние трѣбва да стоимъ съединени въ една и сѣща мисълъ, за да посрещнемъ бѣдащето на България.

Като изказахъ тѣзи общи мисли, за да поясня своята солидарностъ съ слѣдваната отъ правителството политика, азъ ще се повърна сега да обсъжда въ много кратки думи първите положения отъ мене два въпроса. Българското правителство взело ли е мѣрки, за да не падне върху плещите на България голѣмото брѣме отъ дълговете, които биха погрѣчили на нейното финансово и стопанско развитие? Г. г. народни прѣдставители! Прѣди да се намѣсимъ въ войната, въ Министерския съветъ бѣше известно, че като условие, за да влѣземъ въ съюзъ съ централните държави, намъ ще се отпускатъ ежемѣсечно известна сума като военна субвенция. Отпослѣ, обаче, слѣдъ като се намѣсихме въ войната, по единъ поводъ стана известно, че тази военна субвенция се обръща въ воененъ заемъ.

Я. Сакъзовъ: Нали бѣше безвъзмездно, г. Апостоловъ? Какво разбирате подъ субвенция?

Н. Апостоловъ: Знае се, какво значи субвенция. Субвенция значи, когато се отпускатъ помощи на едно дружество, напр., както правителството отпуска на Параходното дружество или на Академията на науките и пр. — помощта е безвъзмездна. Думата субвенционирание на френски има стриктно съдържание. Азъ мисля за излишно, г. г. народни прѣдставители, да се спирамъ и пояснявамъ какви послѣдствия ще иматъ за България натрупаните досега милиарди. Отъ мене по-компетентни лица го казва отъ тази трибуна. Дай, Боже — както е единогласното желание на българския народъ — България да се обедини, да стане велика, но и тогава милиардите пакъ ще бѣдатъ много тежки за насъ, защото ние сме една нова държава, още неуредена стопански: намъ прѣдстои да правимъ шосета, да строимъ редъ нови желѣзници, прѣдстои ни да поправяме тежките рани отъ войната. Да отпускатъ много милиони инвалидни и други пенсии, предстои ни заселване на разорените огнища, кѣдѣто се развива военните дѣйствия, и, въобще, много отворени рани, много ями трѣбва да се попълнятъ съ парични средства — та, казвамъ, излишно е да се спирамъ по-дълго върху значението, което ще има за България този натрупанъ милиарденъ дългъ.

Г. министърътъ на финансите онзи день въ една само фраза нѣкакъ пожела да ни утѣши, че тѣзи милиарди на България нѣма да паднатъ изключително върху нея. Азъ желая отъ все сърце туй негово прѣдсказание да се сбъдне въ кратко врѣме и България да излѣзе обединена, велика и съ колкото се може по-малко дългове.

Нѣкой отъ дѣсницата: Безъ дългове.

Н. Апостоловъ: Вториятъ въпросъ, г. г. народни прѣдставители, бѣше този: българското правителство взело ли е гаранция за цѣлото обединение на българското племе? Азъ нѣма да се спирамъ надълго и широко върху военните цѣли на България; върху тѣхъ толкозъ много се е говорило, щото мисля, както забѣлѣза завчера г. Малиновъ по единъ инцидентенъ редъ, че даже е пакостно да се спираме върху известни въпроси. Ще кажа само, че Дунавътъ е необходима граница на България за нейната

държавна обезпеченостъ, както и изходътъ на Егейското море при Кавала е необходимъ за икономическото съществуване на България. Това е достатъчно. Нашите права върху Кавала и околните, които я оградятъ, не срещнаха голѣмо съпротивление даже въ позорния миръ, който се сключи въ 1913 г. въ Букурещъ. Защо — ще питате г. Тончева и ония наши делегати, които сѣ били на този миръ. Тѣ ще ви кажатъ, че тамъ Венизелосъ, като пръвъ делегатъ на Гърция, е заявилъ, че Гърция собствено нѣма нищо противъ това, Кавала да се отстъпи на България, но за нея държалъ непрѣмънно грѣцкиятъ кралъ. На 1915 г., когато вече бѣше почната общоевропейската война и не бѣхме се намѣсили въ нея, имаше докладъ отъ Венизелосъ до краля, въ който се казва, че на България трѣбва да се отстъпи Кавала. Пъкъ и великите сили отъ двѣтъ групировки сѣщо сѣ признали туй право на България. А пакъ колкото се отнася до Добруджа, азъ ви казвамъ, че нѣма защо да доказваме, че Добруджа е българска. За мене е важно едно съображение: че нашето храбро войнство е пролѣло кръвъ, за да освободи тази Добруджа. Никой не може да има върху нея право, освѣтъ България, и по това съображение още, че Дунавътъ е необходима граница на България.

Сега съмнѣние се повдигна само по отношение на Добруджа. Пакъ г. Теодоровъ завчера въ едно свое питане, подкрѣпено отъ г. Малинова, пита г. министъръ-прѣдседателя, какви сѣ базитѣ, върху които ние прѣговаряме за Добруджа. Какви сѣ базитѣ, върху които ние прѣговаряме за Добруджа, а не базитѣ, върху които ще прѣговаряме съ Ромѣния, защото Ромѣния нѣма да я пита въ какво иска да отстъпи — тя нищо нѣма да отстъпи — но каква е базата, на която стои българското правителство по добруджанския въпросъ съ нашите съюзници. Сега отъ изявленията, които направи г. министъръ Тончевъ, нашите прѣвъ делегатъ по прѣдстоящия миръ съ Ромѣния, чуваме, между другите точки, и слѣдующето по отношение на териториалните въпроси: прохидитѣ на Карпатите, известна ректификация на сѣверо-западната граница на Ромѣния тамъ, дѣто граничи съ Австро-Унгария, се отстъпватъ на Австро-Унгария, а Добруджа се отстъпва на съюза. Азъ бихъ желалъ тази резерва да се не направѣше и да се кажеше въ прѣдминатния миръ, че както ректификацията се прави въ полза на Австро-Унгария, сѣщо така се отстъпва на България и Добруджа. Защо е направена тази резерва, азъ не мога да знамъ, г. г. народни прѣдставители. Бихъ желалъ, щото да не се сбъдне онуй, което се мѣли въ обществото, че съюзътъ си запазва правото на кондоминиумъ въ Добруджа. Това ще бѣде най-лошото разрѣшение на въпроса.

Т. Теодоровъ: Най-невъзможното разрѣшение на въпроса.

Н. Апостоловъ: Азъ не знамъ условията, при които се водятъ прѣговорите за миръ. На правителството, което води тѣзи прѣговори, най-добрѣ е известно, кои биха могли да бѣдатъ най-възможните и най-износни за България рѣшения на този въпросъ. И сега вече трѣбва да си спомнимъ, г. г. народни прѣдставители, бѣлѣжителни думи на единъ чуждестраненъ държавникъ, че епохата на опасността мина, а настѣпва епохата на мъжнотите. Епохата на опасността, черните облаци, които висѣха надъ България, нашето войнство ги прокуди съ своите пушки, съ своите ножове и оръжия, обаче еднакъвъ дългъ е на правителството да се справи съ мъжнотите, които лѣгатъ на неговите плещи сега. Сега правителството трѣбва да влѣзе въ своята роля на истински факторъ на управлението. Досега се водѣха само военни операции. Ние четѣхме съ възторженостъ, че еди-кѣдъ си нашите войски напредвали, еди-кой си държава била разгромена, еди-кѣдъ си фронтътъ разширенъ все въ наша полза, а сега вече трѣбва да очакваме правителството да ни каже, че по еди-кой си пунктъ ние имаме успѣхъ, че еди-кой си въпросъ е разрѣшенъ въ смисълъ на искреното желание на българския народъ.

Ето тѣзи сѣ двата въпроса, г. г. народни прѣдставители, които изискватъ едно обяснение; тѣзи два въпроса засѣгатъ обединението на българското племе, засѣгатъ и важните съществени икономически въпроси на държавата. По тѣхъ правителството трѣбва, ако намира за нужно, разбира се, да каже своята дума на народното прѣдставителство открито и ясно. Тѣзи два въпроса възбуждатъ цѣлото Народно събрание. Утоѣ като една стихия тѣ могатъ да развѣлнуватъ цѣла България, и азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че правителството е длъжно да положи всички свои усилия — въ него не се съмнѣвамъ — щото всички тѣзи спорни въпроси да бѣдатъ разрѣшени въ една желателна за България смисълъ. На днешното

правителство лежи да се справи съ милиардните дългове, натрупани на България, и то въ такъв случай съ по-голям авторитет ще може да ликвидира този въпрос. По кой начин — аз не съм оторизиран да кажа от своето положение — нека каже правителството. Обаче ако се спрем върху факта, както аз имах честта да изложа, че преди да влезем въ война, от страна на нашите съюзници ни е предлагана субвенция, макаръ да е пропусната да се впише въ договора, както допускам аз, пакъ нашето правителство ще има достатъчно морално право да се спре на тези договори и да каже: ние правим апелъ къмъ васъ, като къмъ лоялни съюзници, да се разправимъ и да ликвидираме съ този висшъ въпросъ за субвенцията. Правителството ще трѣбва да се спре и по другъ въпросъ, и ако даже не е прѣдвидена цѣла Добруджа при сключването на договора, да каже на нашите съюзници: вие, когато ние се намѣсихме въ войната, признахте нашето право, приехте нашия принципъ, за нашето обединение, за цѣлокупното обединение на българския народъ и, второ, вие ще извършите единъ актъ на политическа цѣлесъобразностъ да не ошетите България въ туй отношение, именно специално за Добруджа, защото войната намъ наложи усилия, които не бѣха прѣдвидени въ договора. Тѣзи два аргумента, мисля, сж достатъчно силни да дадатъ пълна морална поддръжка на така направените отъ страна на нашето правителство изявления, претенции.

Въ всѣки случай, г. г. народни прѣдставители, на свършване азъ мисля, че трѣбва да има два принципа, о които нашето правителство трѣбва да се придържа строго: първо, да не направи съществени жертви по нашето национално обединение и, второ, да запази въ пълна морална и законна сила връзките, които имаме съ нашите съюзници, защото при положението, при което сж дошли работите сега въ България, ние, както въ миналото сме се опирали на нашите съюзници, ще трѣбва и въ бъдаще да намѣримъ сжщата опора. Азъ мисля, че по много въпроси трѣбва да се наложи малко търпение и да се наложи едно по-големо въздържание, защото многото приказки никаква полза нѣма да донесатъ, и азъ слизамъ отъ трибуната съ благопожелание да чуя въ най-кратко врѣме, че въпросътъ за Добруджа е разрѣшенъ въ полза на България, че цѣла Добруджа остава въ България, че нейниятъ суверенитетъ не се накърнява нито на йота, че въпросътъ, споредъ както обѣща г. Тончевъ, за милиардите е ликвидиранъ въ полза на България. (Нѣкои отъ дѣсницата ржкоплѣскавъ)

Прѣдседателътъ: Има думата г. Стоянъ Даневъ.

Д-ръ С. Даневъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Азъ вземамъ думата да се изкажа по военните цѣли на България. Бѣхъ поискалъ да кажа нѣколко думи по сжщия въпросъ преди заминаването на първия министъръ, тогава, обаче, нѣмаше врѣме и азъ едвамъ днесъ имамъ възможността да кажа накѣсо становището, което азъ мисля, че трѣбва да се заеме по въпроса за военните цѣли на България. Прѣдварително една бѣлѣжка. Ние се намираме срѣдъ война и моето положение като прѣдставител отъ опозицията не може да има за целъ да постави въпроса за цѣлитѣ на войната независимо отъ тези събития, защото, колкото и така поставениятъ въпросъ да е интересенъ, той не прѣдставлява понастоящемъ нищо практическо. Значи, азъ ще стѣпя на почвата на фактите и ще искамъ отъ даденото положение да извадя онѣзи заключения, които ни се налагатъ отъ гледището на добръ разбраните интереси на България. Казва се, че войната почна за обединението на България, разбира се България независима, свободна и силна, за да може да се развива сама въ културно-икономическо отношение. Този е идеалътъ на всички, за него нѣма какво да се каже. Може само той да се подчертае и да се мине по-нататкъ, затова защото въ сжщността не само ние ще рѣшимъ въпроса по принципъ, а при рѣшаването му ще трѣбва да се обърне внимание на редица фактори, съ които ние сме въ една или друга смисълъ въ връзка.

И на първо мѣсто естествено трѣбва идеалитѣ, отъ които ние сме въодушевени, да се разгледатъ отъ становището на съюзните връзки на България съ централните държави. Въ първа линия осъществението на тези идеали зависи именно отъ помощта, която ще ни дадатъ нашите съюзници. Затуй именно и България е влезла въ съюзъ съ тяхъ. Е добръ, при все че войната не е свършена, сѣ има нѣкои факти, на които не е злѣ да се напѣе, когато се говори за нашите отношения съ съюзниците. Туй, което ние бихме могли да искаме въ тая минута, то е да констатираме безрезервната помощъ, безрезервната поддръжка на нашите съюзници за всичко онуй, което влиза въ нашата народна

програма. Така ли е въ дѣйствителностъ? Страхъ ме е, че отговорътъ ще бѣде отрицателенъ.

Доколкото ми е извѣстно, българското правителство за цѣлитѣ, които прѣслѣдва, има единъ договоръ, сключенъ съ централните държави, който му осигурява, покрай Македония, половината отъ Сърбия. Както виждате, цѣлта, която се прѣслѣдва, обединението на българския народъ, отчасти само се покрива съ тенденцията, съ прѣдмета на този договоръ, защото ако мога да разбера, че трѣбва да се стремимъ къмъ Македония, азъ, откровенно трѣбва да го кажа, не разбирамъ какво диригъ ние при устието на Моравата въ Дунава — тамъ вече ние сме поставени на съвсѣмъ друго становище. Когато се касае за Македония, имаме прѣдъ видъ обединението на българското плѣме. Ако искаме да забиемъ българското знаме при устието на Моравата, тогава вече прѣслѣдваме съвсѣмъ други цѣли. Азъ съмъ по-скромненъ, тия други цѣли оставямъ настрана и казвамъ: отъ този договоръ ще бѣдемъ ради да се изпълни онова, което влиза въ нашата народна програма.

Въ всѣки случай, за мене е явно едно, че вънъ отъ този договоръ нѣма други ясни и положителни съглашения между България и нейните съюзници. Нѣма такава за Кавалско. Има съглашение въ противенъ смисълъ, че българскиятъ войникъ, когато е настѣпилъ въ Кавалско, е зналъ, че неговото правителство е дало задължение да повърне тези земи на гърците и да ги счита като гърци. Наистина, положението се измени, защото Гърция отъ неутрална влезе въ реда на нашите неприятели, но за мене не е извѣстно да има положително, писмено, изрично съглашение между България и нейните съюзници, че заедно съ туй не само се отгѣняватъ прѣдшните наши задължения, но тъкмо обратното влиза въ сила за България.

Колкото се касае за Добруджа, сжщо така не знамъ да има нѣкакво съглашение. Говори се много, че въпросътъ е на дневенъ редъ, че се е разисквалъ, но отъ авторитетно мѣсто народното прѣдставителство не чу дума въ смисълъ, че този въпросъ между съюзниците е рѣшенъ ясно и положително.

Като стоимъ на почвата на обединението на българския народъ, дълженъ съмъ да отбѣлѣжа, че тукъ никога не става рѣчь за Югозападна Македония, която е една отъ най-българските части на Македония. Трѣбва да го признаемъ, че идеалътъ, който се прѣслѣдва въ случая, е накърненъ съ туй, че извѣстна частъ отъ нашето цѣлокупно отечество е дори вънъ отъ всѣко обсъждане. Азъ не виня никого, но констатирамъ само факта, защото когато говоримъ за обединение, желателно е да спремъ вниманието си прѣдимно на земи, населени съ българи, и на второ мѣсто вече можемъ да хвърлимъ око и по-надалечъ. Но въ случая, който насъ интересува, явно е, че Югозападна Македония, а въ това число и Битоля, като че ли сж земи, за които ние тукъ не разсждаваме, не мислимъ. Нѣщо повече. Менѣ ми е извѣстно, че въ нѣкои срѣдно-европейски столици падането на Битоля е било посрещнато едва-ли не радостно, защото е влизало въ смѣтките за особени кроежи, особени планове за дѣление на Балканския полуостровъ. Ние, въ всѣки случай, не можемъ да бѣдемъ участници въ такива планове и тѣ съвсѣмъ не сж въ хармония съ цѣлитѣ, които прѣслѣдваме.

Но, г. г. народни прѣдставители, ако нѣмаме съ нашите съюзници писмени договори по всичко, имаме, обаче, факти налице, които въ много отношения сж по-силни и отъ самите договори, и отъ самите подписи. Така стои въпросътъ по отношение на Добруджа. Нашиятъ пръвъ министъръ, въ засѣданието на комисията, чини ми се, по външните дѣла или въ бюджетарната комисия, даде още миналата година обяснения много успокоителни за Добруджа. Той ни каза, че преди да се намѣси въ войната Ромъния, германскиятъ императоръ въ Нишъ на два пѣти му е обръщаль вниманието, му е подхвърлялъ, че е сега врѣме България да разшири владенията си до устието на Дунава.

Н. Начевъ: Слѣдъ намѣсата.

Д-ръ С. Даневъ: Така каза г. Радославовъ.

Н. Харлаковъ: Изричното заявление на министъръ Радославовъ бѣше, че това сж тържествени думи на Цимермана.

Д-ръ С. Даневъ: Има недоразумѣние, г. г. народни прѣдставители! На два пѣти първиятъ министъръ даде обяснения по този въпросъ. Първиятъ пѣтъ бѣше, когато България още не бѣше въ война съ Ромъния и се касаеше именно да се подчертае цѣлта, която ще гони България съ своята намѣса въ войната срѣщу Ромъния. Тогава е

говорилъ първи път, а втори път, когато вече бяхме се намъсили.

Н. Харлаковъ: Трети път направи декларация, когато заяви, че отишъл да направи справка, да не би България да стане размянна монета, и тогава заяви, че там, където български крак е стъпил, ще остане българска територия. Съ това искаше да наблегне за Призрѣн и Прищина.

Прѣдседателъ: Оставете оратора свободно да говори.

Н. Харлаковъ: Понеже г. Даневъ иска да си спомни точно, затуй го казахъ.

Д-ръ С. Даневъ: Азъ искахъ въ другъ видъ да кажа това, за да заключа отъ тѣзи обяснения на г. министъръ-прѣдседателя, които азъ вземамъ за истински, че по отношение на Добруджа, когато се касае да опрѣдѣлимъ нашитѣ отношения съ Германия, ние имаме нѣщо повече отъ договоръ, ние имаме нѣщо повече отъ подписа на единъ министъръ, ние имаме думата на германския императоръ. Понеже е рѣчь тукъ проблемитъ, които ни засѣгатъ, да ги рѣшимъ най-първо съ нашитѣ съюзници, азъ казвамъ: за мене не важи нищо, че нѣма писменъ договоръ, ако е вѣрно това, което изнесе нашиятъ пръвъ министъръ; то е достатъчно и никакви по-нататъшни прѣговори не би трѣбвало да ставатъ. Отварямъ една парантеза, по друга страна на въпроса. Г. Тончевъ — азъ не можахъ да го чуя, защото отсъствувахъ — билъ казалъ, че прѣдложението на централнитѣ сили по отношение на Добруджа е да се даде Добруджа на съюза. Азъ питамъ: дѣ другаде се прибѣгва къмъ тази формула? Когато се касае да се ректифицира австрийската граница — съюзници нѣма; когато се касае да се тегли една линия прѣзъ западнитѣ руски провинции, излизатъ на сцената Австрия и Германия, защото тѣ се интересуватъ за сѣдбата на тѣзи провинции, а България и Турция ги нѣма; когато се касае за Ардаханъ, Карсъ, Батумъ, нито България има, нито съюзницитѣ, а има Турция. На какво основание тогава съюзитѣ въ дадения случай, слѣдъ тия тържествени обѣщания на германския императоръ, ще тури на първо мѣсто отстъпването Добруджа на съюза? — Питамъ и бихъ желалъ да ми се отговори удовлетворително. Отговоръ не можемъ да дадемъ ние българитѣ. Ние можемъ само едно да кажемъ: че тѣй поставенъ въпросътъ, той ни засѣга съвършено несправедливо на най-чувствителното мѣсто. На такова поставяне на въпроса трѣбва да се противопоставятъ нашитѣ делегати въ конференцията и по никакъвъ начинъ да се не съгласятъ да се разрѣши добруджанскиятъ въпросъ въ тази смисълъ.

Вториятъ въпросъ, който трѣбва да ни занимае не помалко, той е, че осъществението на нашия идеалъ не е пъкъ и дѣло само на насъ и на нашитѣ съюзници. Каквато и вѣра да имаме въ себе си и въ нашитѣ съюзници, ние не можемъ да притворимъ очи прѣдъ факта, че войната още не е свършена и ще продължава. А който каже война, той ще бѣде много смѣлъ пророкъ отъ сега още да прѣдвиди какъ тя точно ще се свърши. Едно е явно — че тая война, която за великитѣ държави трае вече три и половина години, още не е свършена. Наистина, нѣкои излизатъ вече отъ строя, но други тепърва влизатъ, и влизатъ не въ нашитѣ редове, а въ редоветъ на нашитѣ противници. Мене ми се чини, че когато имате наръжка такъвъ единъ паразителенъ фактъ, вие не можете да закритете очи прѣдъ възможността, щото проблемата, която насъ интересува, да стане въпросъ на обсъждане между нашитѣ приятели и нашитѣ противници. Не можемъ ние съ сигурностъ да твърдимъ, че въпроситѣ, които засѣгатъ България, ще бѣдатъ рѣшени окончателно съ острieto на мечъ. Възможно е при продължението на тази война да се наложи едно друго разрѣшение, разрѣшение чрѣзъ отстъпки отъ едната и отъ другата страна. Малки, както сме си, ние имаме нужда и да се взираме въ становището, което заемаатъ нашитѣ противници. Разбира се, нашата тактика по отношение на противницитѣ ще бѣде друга, отколкото спрѣмо нашитѣ съюзници. На нашитѣ съюзници ние дадохме всичко, каквото имаме, ние мобилизирахме много повече свѣтъ, отколкото нашитѣ съюзници, и имаме най-сетѣ право, възтъ отъ всѣкакви договори, когато е рѣчь за Добруджа, понеже сме я извоювали съ наши сръдства и сили — и това можемъ да го кажемъ открито — да я задържимъ. Но съвсѣмъ другъ трѣбва да бѣде нашиятъ езикъ по отношение на нашитѣ противници, съ които евентуално можемъ да седнемъ на една маса, за да разискваме и обсъждаме въпроситѣ, които ни сж присърце. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, отъ товагледѣще трѣбва да се каже, че ние сме

длъжни да се взираме въ туй, което е обща формула на съгласениитѣ, прокламирана на нѣколко пѣти, формулата за самоопрѣдѣление на народитѣ, формулата, че териториянитѣ промѣни не трѣбва да ставатъ противъ волята на народитѣ, че народитѣ не сж материя, съ която трѣбва да се търгува, която може да се отстъпва, която може да се продава и евентуално да се рѣже. Ако ние можемъ да подкрѣпимъ нашето становище и по отношение на нашитѣ противници, т. е., ако и отъ тѣхно гледище сме въ положение да докажемъ правотата на нашитѣ претенции, толкова по-добрь ние ще бѣдемъ въ състояние, ако войната вземе друго направление, отколкото досега, та ще трѣбва и съ противницитѣ да се говори, да можемъ да прокараме онуй, което съставлява нашиятъ народенъ идеалъ. Отъ това гледище азъ питамъ: какъ ще оправдаемъ формулата за обединението на българския народъ? Разчленена тя се състои, първо, отъ присъединението на Македония къмъ насъ. Тукъ нѣма нужда да се говори на тая тема, защото мисля, че не само ние, но и нашитѣ противници биха се съгласили, какво относително волята на македонското население съмнение не може да има, че то ще прѣдпочете България прѣдъ всѣка друга държава. Спорове, ако има такива, могатъ да се породятъ въ свръзка съ нашитѣ тежнениа къмъ Кавала, респективно за Добруджа. Позволете ми да кажа двѣ думи и на тая тема.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Кавала, Сѣресь и Драма сж частъ отъ Македония.

Д-ръ С. Даневъ: Да, имате право, но азъ нарочно говоря за тази частъ по-особено, . . .

Министъръ Ж. Бакаловъ: Т. е., защото принадлежатъ на Гърция.

Д-ръ С. Даневъ . . . защото искамъ да усиля становището, което азъ заемамъ. Пита се, какви претенции бихме могли ние да формулираме по отношение на Кавала? Азъ оставамъ на страна, че тя е нужна на България, защото тая нужда, колкото и да е належаща и очевидна, нѣма нищо общо съ идеята за самоопрѣдѣлението на народитѣ. За насъ е нужно да подчертаемъ, че и въ Кавалско, като разбираме чѣлата областъ между старата българо-грѣцка граница и морето, българскиятъ елементъ релативно надѣлява. Понеже е тукъ въпросъ между българи и гърци, като се абстрахираме отъ елементитѣ, които слѣдъ балканската война по единъ изкуственъ начинъ сж завлѣчени въ тая страна, съмнение не ще, че ние бихме могли да защитимъ успѣшно нашата идея за обединение на българския народъ и въ тази частъ на Македония, защото тамъ действително българитѣ сж по-многобройни. Това ние знаехме отъ нашитѣ статистически данни. Това се установи напоследѣкъ отъ книжката, която публикува Йорданъ п. Георгиевъ, извлѣчена отъ архивата на Сѣрската грѣцка митрополия — значи, отъ противната страна. Това може да се установи и отъ съобщението на едно френско списание „Le Correspondent“, което говори, че частъта отъ Македония, взета отъ гърцитѣ, е въ сжщностъ населена отъ българи. Азъ мога да се позова за подкрѣпление на сжщото становище и на протоколитъ на берлинския конгресъ, въ които сжщата мисълъ е изказана отъ тогавашния английски делегатъ лордъ Салисбъри: „Ние, казва той, гледаме съ криво око излизането на България на Егейско море, защото ще ни бѣде неприятно да имаме една нова сѣдка, една нова държава на Егейско, слѣдователно на Сръдиземно море. А главно, като излѣзе България на Егейско море, понеже българитѣ иматъ голѣмо надмощие числено, тя ще погълне прѣснатитѣ грѣцки елементи“. Менъ ми се чини, че можемъ, като застанемъ на тази почва, смѣло да кажемъ на нашитѣ противници: искаме самоопрѣдѣление на народитѣ — ние тоя принципъ приемаме за Кавалско; но въ замѣна на това искаме друго: да разширимъ приложението на тази формула по отношение на чѣла Южна Македония, специално на Югозападна Македония; и ако дори всрѣдъ васъ, както това видѣхме напоследѣкъ въ „Le Correspondent“, има добръ запознати пѣтешественици съ Македония, които съ своята добросъвестностъ изповѣдватъ истината, че Югозападна Македония е населена съ българи, е добръ, на основание на вашата формула ние сме готови да оставимъ разрѣшението сѣдбата на Македония на тамошното население: нека то даде своя гласъ, и какъвто ще бѣде неговиятъ вотъ, ние ще се подчинимъ на него. Менъ ми се чини, че отъ туй гледище нѣма какво да се страхуваме за прокарване нашитѣ идеали, разбира се, като говоримъ чисто академически.

Малко по-другояче стои въпросътъ за Добруджа, г-да. Откакто се заговори тукъ за Добруджа, азъ постоянно

мисля кой умѣстенъ аргументъ ние бихме могли да използваме, за да можемъ да защитимъ нашето становище и тамъ спрѣмо нашитѣ противници. Е добръ, въ това отношение азъ ще използвамъ становището, което заематъ французитѣ по отношение на Елзасъ и Лотарингия. Вие знаете, че никой отъ тѣхъ не допуска въобще никаква идея за плебисцитъ. Тѣ казватъ: „Присъединението на Елзасъ и Лотарингия е една дезанексия“, Други, като нѣкои социалисти, допускатъ, че би могло да се прибѣгне и до плебисцитъ. Обаче тѣ казватъ, за да се прибѣгне до плебисцитъ, трѣбва да се създаде едно чисто и ясно положение въ Елзасъ и Лотарингия, трѣбва да се абстрахира отъ елементитѣ, които по изкуственъ начинъ сѣ хванали коренъ въ тая земя следъ 1871 г. и обратно, онѣзи, които благодарение на пруската политика сѣ били отстранени, да се считатъ завърнали и да се завърнатъ фактически и тогава да се произведе плебисцитъ. Ако това е право за френцитѣ, азъ се питамъ, не би ли било възможно и ние да си послужимъ съ такава една мисълъ, съ такава едно срѣдство по отношение на Добруджа? Наистина, напоследъкъ въ Добруджа ромънскиятъ елементъ доста се засили, но то не е вслѣдствие обикновено прѣселване, а вслѣдствие изкуственитѣ мѣрки, които правителството взема, за да насади тамъ ромънскиѣ ветерани. Такова едно заселване, което не прѣдставлява нищо естествено, е чуждица за оная страна, която би трѣбвало да се подложи на плебисцитъ. Ако елиминираме, прочее, елементитѣ, които по този начинъ сѣ прѣселили въ Добруджа, и се ограничимъ на онѣзи, които сѣ живѣли въ Добруджа до 1879 г., азъ мисля, че при едно добро управление въ Добруджа, при симпатитѣ, които има България у нѣкои небългарски елементи, ние бихме могли да поставимъ смѣло въпроса за плебисцитъ и за самата Добруджа. Ето по какъвъ начинъ азъ се надѣвамъ, че бихме могли да защитимъ нашето становище предъ нашитѣ противници, като възприемамъ тѣхната формула за самоопредѣление на народитѣ.

Но, г-да, трѣбва да признаемъ, че политиката не е само академическо прѣние, че политиката засѣга сложни въпроси, че задъ всички формули се крие нѣщо по-друго. Ето защо бихъ желалъ да обърна най-сериозното внимание на народнитѣ прѣдставители на нѣкои други въпроси, които сѣ важни, за да може нашата кауза да се защити успѣшно, дори и прѣдъ нашитѣ противници. Ако ние днесъ за днесъ имаме самъ-тамъ — даже и подиръ войната, бихъ казалъ — извѣстни симпатии въ нѣкои съглашенски кръгове, то се дължи на това, че хората знаятъ, какво краятъ на войната най-сетнѣ ще настѣпи, рано или късно, слѣдъ което народитѣ ще заживѣятъ миренъ животъ и тогава отношенията трѣбва да бѣдатъ така уредени, че да прѣдставляватъ отъ себе си трайностъ, гаранция за добро съседство и за добро разбиране. Като гледамъ на нашето положение въ бѣда, азъ казвамъ, че който иска да пледира за българската кауза вѣнъ отъ онуй, което казахъ за идеята за самоопредѣлението на народитѣ, той не трѣбва да изпуска изъ прѣдъ видъ, че ако за цѣлия свѣтъ България е на кръстопѣтъ на голѣмитѣ течения на Балканския-полуостровъ, то тя ще направи една грамадна непоправима грѣшка, ако се турне въ услуга само на едно течение. Нейнъ дългъ е, понеже природата я е поставила на такъвъ кръстопѣтъ, да служи на всички за цѣлитѣ на културното, икономическото напредване на всички фактори, отдѣто тѣ и да идатъ, стига тѣ да иматъ нужда да минатъ прѣдъ Балканския-полуостровъ. Ако България се постави изключително само на страната на едно течение, страхъ ме е, че и тогава дори, когато бихме имали пълно право да защитимъ нашето становище за самоопредѣление на народитѣ въ полза на обединението на българския народъ, надали ще можемъ да прокараме всичко. Въ случая иска се нѣщо повече, иска се това, което всички вие тукъ казахте, а именно, че България трѣбва да запази своя обликъ на държава, която иска да живѣе свой особенъ културенъ и икономически животъ. Ако тя това съумѣе да направи, азъ съмъ убѣденъ, че нейното становище ще бѣде здраво закрѣпено и ще може да бѣде прокарано даже и прѣдъ нейнитѣ противници.

Но ние имаме по този въпросъ и другъ още интересъ. Не е само работата да убѣждаваме нашитѣ противници: ние още далечъ не сме сѣднали на една маса съ тѣхъ. Ние трѣбва да мислимъ и за далечното бѣда. Велика България у насъ е свързана съ понятието за независима въ всѣко отношение: и политическо, и икономическо. Е добръ, питамъ азъ, ако това е така, може ли още отъ сега, когато войната не е свършена, да се правятъ разни изявления въ смисълъ, че ние вѣчно ще бѣдемъ свързани само съ едната или другата страна? Най-малко то е нетактично, да не кажа нѣщо повече. Азъ считамъ, че

е голѣма грѣшка, ако дѣйствително се отиде дотамъ да се ангажира България въ бѣда, които могатъ да накрѣятъ нейната политическа и икономическа самостоятелност. Досега нищо официално не ни е извѣстно.

Н. Начевъ: Резултатитѣ отъ такава политика ги имамъ въ 1913 г.

Д-ръ С. Даневъ: Защо не излѣзете да го кажете? Слушайте какво Ви говоря.

Н. Начевъ: Политиката на два стола.

Д-ръ С. Даневъ: Именно тогава азъ стоехъ на българския столъ, безъ да искамъ да се възкача на единия или другия — и двата чужди.

К. Панайодовъ: Г. Даневъ! Вие съ Русия политика не правихте въ 1913 г.

Д-ръ С. Даневъ: Вие, които сте въ анкетата и знаете каква прѣписка има между мене и руското правителство, защо си кривите душата? На всѣки начинъ, ако моитѣ думи сѣ въ състояние да развълнуватъ господата отъ дѣсницата, . . .

К. Панайодовъ: Вие се вълнувате, ние не се вълнуваме. Вие не помните Вашата политика.

Д-ръ С. Даневъ: . . . азъ бихъ желалъ да излѣзе единъ да каже, вързани ли сме за въ бѣда съ централнитѣ държави и да го каже откровенно. Досега нищо подобно не сме чули и азъ искамъ да вѣрвамъ, че за интереситѣ на България такава нѣща да стане.

Г. г. народни прѣдставители! Когато говоримъ за бѣда, идеалитѣ на България, не трѣбва да изпускаме изъ прѣдъ видъ нашитѣ отношения и съ съседитѣ, защото колкото и въ тѣзи отношения да е влѣзла военната отрова, ние вѣчно не можемъ да се гледаме като врагове, а трѣбва да мислимъ, че ще е нужно утрѣ да заживѣемъ като съседни. Отъ туй гледище, което не трѣбва да се изпуска изъ прѣдъ видъ, като защитаваме своето, мисля, че въ граничитѣ на възможността желателно е да обръщаме внимание и на това, което е нужно на нашитѣ съседни. Говорихъ за Добруджа съ цѣлъ да прѣдставя онова, което мисля, че може да се използва за българската кауза. Отъ разни мѣста се отговаря, обаче, че България може да получи Добруджа съ ипотека, може да я получи съ нѣкои задължения. Какви сѣ тѣзи задължения, не зная. Но ако е необходимо България да прѣтърпи такава едно накрѣнение, да понесе такава една ипотека, азъ казвамъ откровенно, че бихъ прѣдпочелъ тая ипотека да бѣде въ полза на нашата съседка, колкото и ние да имаме съ нея смѣтки. Мисля, че и безъ това е възможно. Но ако е нужно да се налагатъ на България задължения и сервитути, нека тѣ бѣдатъ по-скоро въ полза на една съседна малка държава, отколкото на една голѣма държава, защото ние съ съседитѣ си ще трѣбва да живѣемъ съ врѣме добросъседски.

По отношение на сѣверозападния кѣтъ, участъта на който е рѣшена съ специална конвенция, азъ не зная въ края на краищата какъ ще се развиятъ работитѣ. Убѣденъ съмъ, че г. министърътъ на финанситѣ Тончевъ ще съумѣе въ случая да защити българскитѣ финансови интереси, щото ако това, което е намъ обѣщано, не ни бѣде дадено, да се получи възнаграждение въ другъ видъ. Но азъ за това не искамъ да говоря. Това, което менъ ми прави впечатление, то е какво се пише за бѣда, което на Сърбия въ нашата съседка Австро-Унгария. Между едни отъ авторитетнитѣ обществени дѣйци — ще кажа азъ, и хора на науката — тамъ се подвизава около тѣзи въпроси извѣстниятъ историкъ Фриджонгъ. Е добръ! Вие знаете ли какъ той си прѣдставлява бѣда, което на Сърбия? „Сърбия ще разпусне своята войска, казва той — и безъ да се присъединява нѣщо отъ нея къмъ Австрия, ще си остане автономна, обаче ще влѣзе напълно въ орбитата на Австрийската империя, като по външната и икономическата политика слѣдва указанията, които ще ѝ се даватъ отъ Виена и Будапешта“. Това мнѣние е мнѣние на частно лице; обаче тѣзи, които слѣдятъ австрийскитѣ работи, знаятъ, че Фриджонгъ черпи свѣдения отъ най-компетентно мѣсто; той бѣше довѣрено лице на графъ Ерентала. Е добръ, ако подобни просекти никнатъ въ съседната намъ империя, питамъ се: отъ наше гледище имаме ли ние интересъ да допустимъ такава едно разрѣшение на сръбския въпросъ? Този въпросъ не засѣга вече нашата идея за обединението на България, а се касае да знаемъ дали ще

опремъ до нашата голѣма съсѣдка или между насъ и нея да има друга една държава като единъ буферъ. Азъ не се колебая нито една минута да кажа, че ако е писано да се развиятъ работитѣ по този начинъ, както ги чертае Фриджонъ, ще бѣде много по-прѣдпочтително ние да се заинтересуваме малко повече за бѣдащето на нашата съсѣдка Сърбия, за бѣдащитѣ наши отношения. Англичанитѣ, които сж много практиченъ народъ, като воюватъ, още докато не сж свършили войната, мислятъ по какъвъ начинъ ще могатъ да привлѣкатъ своя противникъ, защото слѣдъ войната все трѣбва да се живѣе. Ако България е въ положение да смаже Сърбия, нека дѣйствува, най-сетнѣ, както намѣри за добрѣ. Но ако сръбското племе въ тритѣ си четвърти е въ Австрия и ако се готви и останалата четвъртъ да влѣзе въ орбитата на голѣмата Австро-унгарска монархия, не зная каква полза ще извлѣче отъ това българскиятъ народъ. Това е една проблема, надъ която трѣбва да се замислимъ въ всѣки случай много сериозно, защото на Балканския-полуостровъ ще има и сърби, и българи, и ромъни, и каквото да се казва, нѣма да се изкоренятъ едни други. Затуй при всичкиѣ си гонения трѣбва да мислимъ за по-нататѣкъ, за едно живуване горѣ-долу сносно. Наистина, на тѣзи мисли се отговаря: „Тѣ сж мечти; колко ние сме далечъ отъ такива идеали; погледнете какво се пише, погледнете какво става“. Г. г. народни прѣдставители! Азъ бихъ желалъ да реагирамъ срѣщу това течение, и то като съмъ дълбоко убѣденъ, че днешното явление е едно врѣменно явление. Имайте прѣдъ видъ какво бѣше положението на Балканския-полуостровъ прѣди създаването на България. Ромъния, Сърбия и Гърция бѣха раздѣлени. Макаръ че Ромъния граничеше съ Сърбия, но нито Ромъния имаше претенции надъ Сърбия, нито Сърбия надъ Ромъния; тѣ живѣха единъ животъ доста добросѣдски. Мѣжнотитѣ се породиха отъ това, че излѣзе на сцената България, която граничеше или прѣдстоеше да граничи съ всички. Въ добавѣкъ — понеже остана нераздѣлна една частъ отъ Турция — всички стремления се насочиха къмъ посоката на най-слабото съпротивление, почнаха се съревнованията въ Македония и се дойде до този хаосъ, резултатъ на който бѣше между другото и войната отъ 1913 г. Забѣлжете добрѣ, че прѣди тази война въ течение на едно столѣтие гърцитѣ се възпитаваха въ великогрѣцки духъ и за тѣхъ цѣлѣятъ Балканския-полуостровъ бѣше грѣцки. Въ сѣщия духъ се възпитаваха и сърбитѣ, а отчасти и ромънитѣ. Ние, като най-послѣ излѣзли на сцената, бѣхме нѣкакъ по-скромни, но по примѣра на другитѣ и у насъ се появиха самъ-тамъ подобни тенденции.

Д. Кьорчевъ: Не е вѣрно.

Д-ръ С. Даневъ: Самъ-тамъ, казвамъ. — Нѣма съмнѣние, че онова, което ние се помѣчихме да направимъ въ 1912 г., бѣше едно много смѣло дѣло, едно дѣло, което рискуваше да не успѣе и то, за жалостъ, както знаете, не успѣ. Но недѣйте мисли, обаче, че историята постоянно ще се повтаря. Когато се установятъ границитѣ между малкитѣ държави, полета-лека мисълта ще свикне съ създаденитѣ факти, ще се тури кръстъ на миналото, ще се намѣрятъ допирни точки и ще почне сближението на тѣзи държави. Ето защо това, което не е станало въ миналото, недѣйте мисли, че въобще е невъзможно. По начина, по който сме живѣли съ нашитѣ съсѣди, сж живѣли и по-голѣми държави и все пакъ обстоятелствата сж запълнили безднитѣ между тѣхъ. Ние знаемъ, напр., какъвъ бѣше антагонизмътъ между Франция и Англия до аферата Фашода прѣзъ течение на столѣтия. Обаче при все това държавницитѣ имъ намѣриха възможностъ да се обяснятъ, направиха си взаимни отстъпки и днесъ вървятъ заедно. Да, това, което е станало другадѣ, би могло да стане и тукъ. И дѣйствително, защо сж по-младитѣ поколения съ по-прѣсни сили и по-разбрани идеали? Отговарямъ, за това именно — да разсѣйватъ заблужденията и да сближаватъ полета-лека това, което е враждувало. Прочее, казвамъ, когато ще рѣшава проблемитѣ на Балканския полуостровъ, нека не изпущае и тази цѣль изъ прѣдъ видъ.

Въ свръзка съ тази идея, отварямъ една парантеза, за да кажа една дума за една малка балканска държава, интересна по своето географическо положение — за Албания. Азъ и другъ пътъ дадохъ да се разбере, че отъ наше гледище най-желателно е Албания да си бѣде отдѣлна, албанскиятъ народъ да се обособи, да се прѣдаде и той на творческа работа и да върви по пътя на напредѣка и културата. Ако тази идея може да се реализира, тя трѣбва да има сътрудничеството на всички ни. Обаче ако това не може да стане, каква трѣбва да бѣде нашата политика? Ако туй не може да стане, нашата тактика трѣбва

да бѣде, щото въ балканскитѣ работи да не се мѣсятъ голѣмитѣ държави, по възможностъ. По-прѣдпочтително би трѣбвало да бѣде отъ наше становище да видимъ и наши съперници дори заели частъ отъ Албания, отколкото да я видимъ цѣлата попаднала подъ влиянието на великитѣ държави. Ние не можемъ да се не интересуваме за бѣдащето на Албания, защото естествениятъ изходъ на Западна Македония. Обаче съ съжаление виждамъ, че — то и сега е най-близкиятъ излазъ — и единъ желѣзенъ пътъ, съ едно добро пристанище би могли въ този случай много повече да ни послужатъ, отколкото всѣкакви тежнениа къмъ южния брѣгъ на Македония, къмъ Егейското море. Когато ви говорихъ за Добруджа, споменахъ за евентуални сервитути, които биха се наложили на България. Е добрѣ, азъ мисля, че по този начинъ би могълъ да се разрѣши и албанскиятъ въпросъ, който насъ интересува въ връзка съ чисто икономическитѣ наши задачи въ западна Македония. Обаче съ съжаление виждамъ, че единъ отъ нашитѣ прѣдставители въ странство, който е изказалъ приблизително такива-же мисли, едвали не е билъ цензуриранъ отъ първия министъръ. Вѣрно ли е това или не не знамъ, но е желателно да ни се отговори.

Д. Кьорчевъ: Г. Даневъ! Вие допускате ли Албания да възстанови своята независимостъ, понеже другъ пътъ Вие се изказахте, ако може и ако не може. Но Вие какъ мислите: дали тя е способна на самостоятеленъ животъ?

Нѣкой отъ лѣвицата: Толкозъ ли е важно?

Д. Кьорчевъ: Много е важно.

Д-ръ С. Даневъ: Г. първиятъ министъръ е най-компетентенъ да отговори.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ имамъ да изкажа още нѣкои мисли и бихъ ви замолилъ да имате търпение да ме изслушате. Въ свръзка съ войната се повдигатъ въпроси, които засѣгатъ България отблизо, каквито сж тѣзи, които сега третирамъ, но и въпроси, които не я засѣгатъ така отблизо или видимоу съвсѣмъ не я засѣгатъ. Говори се, напр., въ свръзка съ прѣговоритѣ за миръ, за създаване на международно общество за обезоръжение, за международенъ трибуналъ и т. н. Тѣзи въпроси насъ ни интересуватъ безспорно, ако не и толкова прѣмо. Ние сме малка държава, и всичко, което може да сближи държавитѣ въ едно хармонично цѣло, като възникналитѣ спорове помежду имъ се възложатъ на единъ международенъ съдъ и се ограничатъ тѣхнитѣ въоръжения, всичко това е добрѣ дошло за насъ. Нашето бѣдаше по такъвъ начинъ ще бѣде безспорно повече гарантирано. Но вънъ отъ тѣзи въпроси — които понастоящемъ като члени оставаатъ на заденъ планъ — вършатъ се дѣла съ сждинитѣ на голѣми и малки държави, които толкова отблизо не ни засѣгатъ, но по които трѣбва да обяснимъ поведението, което България трѣбва да държи срѣмо тѣхъ. Като малка държава, тя би могла или да се ограничи само на балканскитѣ въпроси и най-много на онѣзи общи, които засѣгатъ прѣбъстройството на междудържавното общество, или пъкъ, ако тя, защото е съюзница на централнитѣ държави, иска да се намѣси въ всичко, тогава трѣбва добрѣ да обмисли какво прави, защото за всичко тя е отговорна. Нейното участие, разбира се, е малко, защото самата България е малка, но все пакъ нейната морална отговорностъ е ангажирана. Е добрѣ, г. г. народни прѣдставители, отъ туй гледище не е все едно каква е сждбата на западнитѣ руски губернии, на Полша. Въ Брѣстъ-Литовскъ се яви Троцки, за да преговаря. Скъсахъ се прѣговоритѣ, почна се наново войната. Въ скобки казано, това прѣкъсване на примирието, по моето схващане, не бѣше много лошно отъ наша страна. Трѣбваше да дадемъ на противника онова врѣме, което бѣше прѣдвидено въ договора, а ние счехоме факта, че миръ нѣма, за денонсиране на примирието и то въ единъ моментъ, когато нашиятъ противникъ дава заповѣдъ за обезоръжаване, за демобилизация на войскитѣ.

К. Панайодовъ: Отъ руска страна подобенъ протестъ нѣмаше.

Д-ръ С. Даневъ: Както и да е, мирътъ не успѣ, защото се потѣпка принципътъ на самоопредѣлението, тукъ, обаче се каза: „Какво самоопредѣляне на народитѣ. Това е фраза“.

Г. г. народни прѣдставители! Може това да е тѣй, но то ще бѣде много печално, защото така могатъ да говорятъ само силнитѣ, а ние сме малки и слаби — това да не забравяме никога. Онуй, обаче, което е исторически фактъ, то е, че прѣговоритѣ въ Брѣстъ-Литовскъ почнаха, когато отъ страна на Троцки се каза: нашата формула е

формулата за самоопредѣление на народитѣ. Тая формула се възприе и на тая база се почнаха прѣговоритѣ. Не успѣха — защо? Защото не се даде възможност на тая формула да може да се приложи добросъвѣстно, не вѣнъ отъ Русия, а въ самата руска държава.

К. Панайодовъ: Троцки отказва да подпише мира.

Н. Харлаковъ: Защото фактически отъ страна на голѣмитѣ се искаха анексии, защото трѣбваше да се анексиратъ руски губернии.

К. Панайодовъ: Защото искаше революция да прави, а не миръ.

Прѣседателъ: Г-да, единъ другиго нѣма да се убѣдите, баремъ недѣлите прѣкъсва. (Смѣхъ)

Д-ръ С. Даневъ: За бѣдащето на малкитѣ държави и за бѣдащитѣ отношения между голѣмитѣ бѣше много желателно мирътъ, който се склучи, да бѣде миръ на споразумѣние. Но ние сме далечъ отъ това. Просто, като побѣдителни, ние налагаме. И недѣлите забравя кои сме ние и кому налагаме. Ние, които сме създадени отъ ония, на които се налагаме, и то безъ да има нужда отъ наша страна за това. Но то е сантиментално съображение, ще кажете. Има едно още по-важно. Тукъ на нѣколко пѣти се каза, че ако България се противопоставя противъ руситѣ, то е, защото руситѣ цѣлятъ Цариградъ, и, ако руситѣ иматъ Цариградъ, тогава обоготъ самостоятелностъ и независимостъ на балканскитѣ държави. Нека кажа въ скобки, че пѣтъ за Цариградъ има и по море.

К. х. Калчевъ: Но прѣзъ Добруджа е пѣтътъ за Цариградъ, не го забравяйте: И затуй влѣзоха въ Добруджа, Презъ Добруджа и Балканитѣ! Съжалявамъ, че сте били министъръ-президентъ и не знаете това нѣщо.

Д-ръ С. Даневъ: Вие нѣма да ме учите, г. Калчевъ.

К. х. Калчевъ: Ще Ви уча.

Д-ръ С. Даневъ: Вие идете да се поучите още въ Цариградъ, защото Вие отъ тамъ си учите урока.

К. х. Калчевъ: Елитропски работи.

Д-ръ С. Даневъ: Азъ обръщамъ внимание на г. г. народнитѣ прѣдставители на друго: ако е рѣчь за бѣдащето на България, на Балканския-полуостровъ и ако това бѣдаще може да бѣде накърнено, защото една голѣма държава се стреми къмъ Цариградъ, азъ питамъ, не се ли замисляте, че тая България е все пакъ на Балканския-полуостровъ, че при друга една констелация прѣзъ срѣдата на България води пѣтътъ за къмъ Азия, Багдате? Не мислите ли, че въ интереса на България е да се уравнисятъ силитѣ тукъ, та да може свободно да се диша, въпрѣки силнитѣ течения?

К. Панайодовъ: Въ интереса на България е този пѣтъ да минава прѣзъ нея.

Д-ръ С. Даневъ: Ако вие помагате не само да се унижи, но да се омалоуми, да изчезне отъ лицето на великитѣ държави една държава като Русия, азъ ви питамъ, кой е оня, който ще държи онова равновѣсие, което е нужно за насъ на Балканитѣ? Този въпросъ вие не си го задавате, но тия, които малко поне сѣ загрижени за бѣдащето, си го задаватъ и не могатъ безъ безпокойство да гледатъ бѣдащето.

К. Панайодовъ: Всичко е обмислено, бѣдете спокойни.

Д-ръ С. Даневъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ не мога да имамъ нищо пропийвъ самоопредѣлението на народитѣ, които населяватъ Русия, особено поляцитѣ, но това трѣбва да стане по лояленъ начинъ. Ако това самоопредѣление има да стане подъ натиска на оржжето на една страна, тогава то не е самоопредѣление, а е единъ фарсъ. Колкото се касае за Южна Русия, толкова тѣсно свързана економически съ Срѣдна и Сѣверна Русия, азъ ви питамъ, какъ можете вие въ мира, който сте склучили за първи пѣтъ въ Брѣстъ-Литовскъ, да виждате една гаранция за бѣдащето, когато свързвате договоръ съ една държава, която въ сѣщностъ още не съществува, на която границитѣ и сега още не сѣ опрѣдѣлени?

К. Панайодовъ: Това Троцки го говорѣше.

Д-ръ С. Даневъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ обръщамъ най-сериозно вниманието на следующето. Като малка държава, ние всѣкога сме протестирали противъ намѣсата на чужди държави. Вие можете да мислите, че азъ, като русофилъ, всѣкога съмъ вървѣлъ по водитѣ на руситѣ и не съмъ ималъ конфликти съ тѣхъ. Това не е истина. Моитѣ приемници могатъ да се ровятъ въ книгата, и ще видятъ, че това не е вѣрно. Но тамъ не е въпросътъ. Азъ говоря за васъ. Вие знаете колко е мѣчно, когато чужда държава се мѣси въ нашитѣ работи. Съ какво право се мѣсите вие въ рускитѣ работи?

К. Панайодовъ: Сключваме миръ.

Д-ръ С. Даневъ: Вие сте морално отговорни за онази своеобразна експедиция на германски и австрийски войски, които проникватъ като неканени гости.

К. Панайодовъ: Молиха ги украинцитѣ официално да отидатъ.

Н. Харлаковъ: Кой ги е молил? Едно несъществуващо правителство, когато украински делегати нѣмаше. Вимиченко изчезна, никой не знае кѣдѣ е отишълъ. Това е една фалшификация en grand, която нѣма да мине въ историята. (Голѣма караница)

Прѣседателъ: (Силно звѣни)

К. Панайодовъ: Нека знаятъ, че нашитѣ съюзници се посрѣщатъ въ Украйна като избавители отъ болшевикитѣ.

Д-ръ С. Даневъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ свършвамъ съ нѣколко думи по единъ въпросъ, който не може да не ни интересува.

Прѣседателъ: Свършете, за да се отърва и азъ.

Д-ръ С. Даневъ: Азъ виждамъ, че България прави голѣма политика, мѣси се въ всичко, рѣшава мирови задачи. Е добръ, ако е така, нека слѣдва примѣра, който ѝ дадохъ канцлерътъ Хертлингъ и министърътъ на външнитѣ дѣла въ Австрия Чернинъ. И единиятъ, и другиятъ се помъчиха да отговорятъ на рѣчьта на прѣседателя Уйлсонъ и, кой по-малко, кой повече, да изтъкнатъ, че по извѣстни въпроси тѣ сѣ доста близко до него, и Чернинъ едва не искаше по този начинъ да почне прѣговаряне съ Уйлсона. Азъ не мога освѣтъ да одобря тази система на разговори, защото, най-сетнѣ, и войната трѣбва да вземе единъ край, и защото ако отъ посланията на Уйлсона не се възползватъ държавнитѣ на нашитѣ съюзни държави, за да влѣзатъ въ контактъ съ нашитѣ противници, не зная кой по-благоприятенъ случай би имъ се прѣдставилъ за това. Въ всѣки случай, ако единъ Хертлингъ, единъ Чернинъ сѣ могли да намѣрятъ въ рѣчьта на Уйлсона достатъчно точки, приемливи за тѣхъ, азъ мисля, че ние отъ наше становище бихме могли да подчертаемъ смѣло поне онзи пасажъ отъ посланието на Уйлсона, който говори за Балканския-полуостровъ. Тоя пасажъ може да не съвпада напълно съ нашия идеалъ, но той стои доста близко до него. Е добръ, азъ мисля, че понеже България е почнала да прави голѣма политика, нека тя излѣзе като посрѣдница въ дадения случай между едната и другата група държави, защото, първо, ние въ война съ Америка не сме и, второ, можемъ да възприемемъ горѣ-долу нейното становище. Нека въ всѣки случай съ едно поне изявление отъ наша страна да покажемъ, че и ние слѣдимъ посланията на прѣседателя на американската република и че и ние се въздушевляваме отъ неговитѣ идеали, и че ако е рѣчь на тази почва да сложимъ прѣговоритѣ, ние бихме могли да ги приемемъ за основа, като се надѣваме при подробното имъ изучаване да ги попълнимъ и по този начинъ да излѣземъ и здрави, и читави, и съ реализиранъ идеалъ.

Нѣкой отъ дѣсницата: Както въ 1913 г.

Д-ръ С. Даневъ: Не искамъ да кажа, г. г. народни прѣдставители, че това е единственото срѣдство, за да се дойде до добъръ край, но като малки и уморени отъ тази война и понеже всички говорите за миръ, азъ искахъ да обърна внимание на това. Ако имате по-друго срѣдство да скжжете войната и да ни дарувате единъ миръ добръ, толкова по-добръ. Азъ засега, обаче, не го виждамъ. Азъ виждамъ посланието на Уйлсона и мисля, че е въ интересъ на България да се възползуваме отъ него и да си кажемъ думата, за да можемъ да станемъ оня мостъ, по който ще се мине

отъ единия лагеръ на другия, за да изгрѣе най-сетѣ зората на мира.

Прѣседателъ: Има още нѣколко души записани, но понеже врѣмето е напреднало и прѣседателството се е уморило, ще прѣкратимъ дебатитѣ. Ще опрѣдѣлимъ дневния редъ за редовното идно засѣдание, който, както сме си начертали тукъ, е слѣдниятъ:

На първо мѣсто продължение разискванията по законопроекта, който ни занимаваше днесъ.

На второ мѣсто: първо четене на законопроекта за измѣнение закона за наемитѣ на зданията прѣзъ врѣме на войната; първо четене на законопроекта за измѣнение и допълнение на закона за наследството; второ четене на законопроекта за сврѣхсмитенъ кредитъ за помощи на ограбенитѣ сѣмейства въ Босилеградско; второ четене на законопроекта за измѣнение и допълнение чл. чл. 87, 93, 94 и 100 отъ закона за устройството на въоръженитѣ сили;

второ четене на законопроекта за измѣнение на нѣкои членове отъ закона за стопански грижи и обществена прѣдвидливостъ; второ четене на законопроекта за измѣнение чл. 36 отъ закона за чиновницитѣ и второ четене на законопроекта за измѣнение на закона за пенсиятъ по гражданското и военното вѣдомства.

На трето мѣсто: разглеждане предложенията за одобрение на нѣкои постановления на Министерския съвѣтъ, отъ които послѣдното е за отпущане безвъзмездно на черквата „Св. Георги Побѣдоносецъ“ около 2.500 кгр. гилзи.

Това е дневниятъ редъ, който ще имаме за идущото редовно засѣдание.

Съжалявамъ крайно, че за утрѣшното засѣдание не ще мога да прѣдседателствувамъ; ще си почивамъ.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. 50 м. вечерята)

Прѣседателъ: Д-ръ Д. К. ВАЧОВЪ

Секретаръ: Ш. А. ЗЮМРИЕВЪ

Началникъ на Стенографското бюро: Т. ГЪЛЖБОВЪ